

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
ALP GİRAY YAPAR

Danışman
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ADNAN KÜÇÜK

TEMMUZ-2018

KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Adnan KÜÇÜK danışmanlığında Alp Giray YAPAR tarafından hazırlanan "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../2018

Başkan

Prof. Dr. Ahmet Bilgin

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Küçük
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Akif Zöğel
Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

Enstitü Müdürü

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı” başlıklı çalışmanın yazılmasında bilimsel ve etik kurallara uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunduğumu, kullanılan verilerde herhangi bir tahribat yapmadığımı, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığımı beyan ederim.

18/07/2018

ÖNSÖZ

İnsan, akli ve düşünme yeteneği olan, dille, sözle anlaşılan, en gelişmiş canlı sayılır. Bu tanımda belirtildiği gibi hiçbir insan kendini düşünmeden alıkoyamaz. Düşünen ve bunu sistematikleştiren her insan bunları diğer canlılara ifade etme gereksinimi duyar. Paylaşılmayan hiçbir düşünce gelişim ve değişime yüz tutamaz. İşte tam da bu açıdan bakıldığında Dünyanın gelişimi için fikirlerin özgür bir biçimde paylaşılması gerekir.

İfade özgürlüğü, birey ve toplum açısından çok önemli bir kavramdır. Sosyal varlık olan insanlar düşünce ve görüşlerini rahatlıkla diğer bireylerle paylaşmak ister. İfade özgürlüğü, hukuk devleti tarafından vatandaşa verilmesi ve bu hakkın korunması gereken negatif statü haklardandır. Düşüncelerini özgür bir şekilde beyan eden bireyler, toplum psikolojisine ayak uydurarak kendisiyle aynı düşünceleri paylaşan insanlarla yakınlık kurmaya başlayacaktır.

Toplanma, aynı amacı güden, benzer fikirleri benimseyen insanların, hukuka uygun zaman ve mekânı belirleyerek bir araya gelmesidir. Toplanma ifade özgürlüğünün devam niteliğini taşır. Bu kişilerin amaçlarının entelektüel olması gerekir aynı zamanda. Yoksa herhangi bir topluluktan farkı kalmaz. Toplanma eylemi insanlığın en doğal isteklerinden olduğu için devletin bu hakkı keyfi şekilde ve haksız olarak sınırlamaması gerekir.

İfade özgürlüğünün temelinden gelen bir diğer hak da gösteri yürüyüşü yapma hakkıdır. Anayasada gösteri yürüyüşünü sınırlandıran bazı unsurlar vardır. Bu unsurlar detaylı şekilde ele alınmıştır.

Kamu Hukuku'na örnek teşkil etmesi amacıyla oluşturulan bu tezde, ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşünün kavramsal çerçevesi, tarihsel geçmişi, Anayasadaki sınırlılıkları ele alınmıştır. Son olarak sonuç kısmında konu başlığı genel anlamda ele alınıp, önemli noktalar özetle vurgulanmıştır.

ÖZET

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI

Yapar, Alp Giray

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Anayasa Hukuku Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Adnan Küçük

Temmuz, 2018

Toplantı, belli bir amaçla birden fazla kişinin geçici bir süre bir araya gelmesidir. Gösteri yürüyüşleri ise, bir düşünce ve kanaatin açıklanması ve yayılmasına hizmet eder. 1876 Kanuni Esasisinde 1909 değişiklikleri ile toplantı özgürlüğü Türk Anayasa Hukukuna girmiştir.

1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında da toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü yer almıştır. 1961 Anayasası döneminde idareye erteleme ve yasaklama yetkileri verilmiş, ancak Anayasa Mahkemesince idareye tanınan bu yetkiler hakkın özü kavramına dokunduğu için iptal edilmiştir. Ancak 1982 Anayasasında erteleme ve yasaklama yetkileri ayrıntılı bir biçimde yer almış ve süreleri ve yetki alan genişletilmiştir. İdareye tanınan bu geniş yetkiler nedeniyle,

1982 Anayasası ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu'nda yer alan önceden bildirim sistemi, uygulamada izin sistemine dönüşmüştür. Sonuç olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, son yapılan değişikliklerle çağdaş demokrasilerde görülen esaslara uygun normlarla düzenlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplantı yapma, gösteri yürüyüşü düzenleme, hak, özgürlük, Türkiye.

ABSTRACT

THE RIGHT of ASSEMBLY AND DEMOSTRATION MARCH

Yapar, Alp Giray

Master's Thesis

Public Law Department

Constitutional Law Science

Thesis Advisor: Dr. Öğretim Üyesi Adnan Küçük

Assembly is gathering of a group of people temporarily for a certain goal. While demonstration marches are serving the expression and spreading of a thought or of an opinion. The freedom of assembly has been introduced into our law in the Constitutions of 1876 with the changes of 1909. That right was also included in the Constitutions of 1924, 1961 and 1982. The authority "postpone and forbid" have been granted by laws during the Constitutions of 1961 to the administration, but that authorities which harmed essence of the right, having been granted to the administration have been annulled by Constitutional Court. However, the authority "postpone and forbid" has been regulated more detailed in the text of Constitutions of 1982 and which have been extended period and authority area. As that extend authorities granted to the administration, the obligation of announcement before enjoyment of the right which is found Constitutions of 1982 ve 2911 numbered Law Concerning Assembly and Demonstration Marches, has transformed in practice as the system of permission. In conclusion, with recently made changes, freedom of assembly and demonstration march have been tried to regulate with fit rules which are seen in contemporary democracy.

Keywords: Assembly, demonstration march, right, freedom, Turkey.

KISALTMALAR CETVELİ

AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHD	: Avrupa İnsan Hakları Divanı
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEÜHF	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
E.	: Esas
Ed.	: Editör
K.	: Karar
LDT	: Liberal Düşünce Topluluğu
MÜHFD	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
No	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBB	: Türkiye Barolar Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TESEV : Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

TODAİE : Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR CETVELİ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE BAĞLAMINDA GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ

1.1. Toplantı Kavramı	4
1.1.1. Toplantının Unsurları	5
1.2. Gösteri Yürüyüşü	8
1.3.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ile Benzer Özgürlüklerle İlişkileri	9
1.3.1. Düşünce Özgürlüğü ile İlişkisi	10
1.3.2. Dernek Özgürlüğü ile İlişkisi	11
1.3.3. Sivil İtaatsizlik ile İlişkisi	12
1.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Niteliği	13
1.5. İfade Özgürlüğünün Sınırları	15

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GEÇMİŞİ

2.1. Uluslar arası Temel Belgelerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü	20
2.1.1. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi	20
2.1.2. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	20
2.1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	21
2.1.4. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi	22
2.1.5. Kopenhag Belgesi ve Paris Şartı	23
2.2. Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi	25
2.2.1. Kanun-İ Esasi’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı	25

2.2.2. 1921 Anayasası'nda (Teşkilat-İ Esasiye Kanunu'nda) Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı.....	27
2.2.3. 1924 Anayasası'nda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı.....	28
2.2.4. 1961 Anayasası'nda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASINA GÖRE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI

3.1. 1982 Anayasası'nda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı	34
3.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Sınırlandırılması.....	37
3.2.1. .... Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Sınırlandırılmasının Nedenleri.....	38
3.2.2. Düzenleme Aşamasındaki Sınırlamalar	43
3.2.2.1. İzin Alma Zorunluluğu.....	43
3.2.2.2. Bildirimde Bulunma Zorunluluğu.....	45
3.2.3. Yer Yönünden Getirilen Sınırlamalar	48
3.2.4. Zaman Yönünden Getirilen Sınırlamalar	51
3.2.5. Kişiler Yönünden Getirilen Sınırlamalar.....	51
3.2.6. Toplantı Aşamasındaki Sınırlamalar	53
3.3. Kanuna Aykırı Toplantılar, Toplantıların Dağıtılması	54
3.4. Erteleme ve Yasaklama Nedenleri.....	55
3.4.1. Olağanüstü Dönemlerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Sınırları	63
3.5. Sınırlamanın Sınırları.....	64
3.5.1. Sınırlamanın Kanunîliği	65
3.5.2. Sebebe Bağlılık.....	66
3.5.3. Hakkın Özü-Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri.....	67
3.5.4. Ölçülülük İlkesi	70
3.5.5. Laik Cumhuriyetin Gerekleri	73
3.5.6. Anayasanın Sözüne Ve Ruhuna Uygunluk İlkesi	74
SONUÇ	76
KAYNAKLAR	77

GİRİŞ

İfade özgürlüğü, kendini ifade eden kişi açısından olduğu kadar, toplum açısından da önemlidir. Çünkü bu özgürlük sayesinde yeni fikirler ortaya çıkar. Toplum bu fikirleri değerlendirme imkânı bulur. Fikrin değerlendirilmesi, eleştirisi, kabulü, reddi veya karşı fikirlerin ileri sürülmesi neticesinde değişim ve ilerleme sağlanır. Yoksa toplum durağanlaşacak ve gerileyecektir. Kurulu düzenin iyileşmesi ve sorunların çözümünün tek aracı, düşünceyi açıklama özgürlüğüdür. Birey, kendi iç dünyasında oluşan bir düşünceyi açıklayamıyor ve başkalarına iletemiyorsa düşünce özgürlüğünden söz edilemez¹. Düşüncenin en önemli yönü, bunun, insanın iç dünyasına hapsedilmeyip dışa yansımadır. Çünkü düşünceler diğer insanlarla paylaşılmazsa hiçbir önemi yoktur. Açığa çıkmamış bir düşünce ne gelişir ne değişir ne de yeni fikirlerin doğmasına izin verir. Şöyle ki her şeyin bir başlangıç noktası vardır. İlkler her zaman biraz eksik kalır. Daha iyiler her daim öncekilerden ilham alınarak ve üstüne bir şeyler eklenerek ortaya çıkar. Toplum da tıpkı bu şekildedir ki sosyoloji bilimine göre, toplumu oluşturan unsur onu bir bütün yapan, içindeki bireyler ve bu bireylerin birbirleriyle olan iletişim ve ilişkileridir, aralarındaki bağıdır.

Toplumsal hayata insanın maddî ve manevî ihtiyaçlarını gidermesi için birleşmesi ne kadar önemliyse elbette bu birleşmenin devamında da iletişim ve etkileşim aynı derecede önemlidir. İletişim ve etkileşim, insanların duygu ve düşüncelerini birbirlerine söz, yazı ve görüntüyle aktarması ya da kişisel görünüm, gösteri, yürüyüş, toplantı, dernek kurma v.b. şekillerde ifade etmesi ile mümkündür². Bu iletişim ve etkileşim yolları sayesinde toplumu meydana getiren insanlar içsel ve ruhsal halini daha iyi yansıtacak, eksik yönler bu şekilde meydana çıkacak, problemler de bunlar sayesinde ele alınıp değerlendirilecek ve çözüme ulaştırılacaktır. Ve böylece var olan durum değişim ve gelişim yolunda ilerleyecektir.

Hukukun toplumsal hayatta düzenleyicisi, uygulayıcısı ve koruyucusu rolünde bulunan devlet ise, hem keyfî uygulamalarla özgürlüğün kullanılmasına

---

¹ Safa Reisoğlu, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 66.

² Mustafa Erdoğan, "*Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif*", **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Özgürlüğü**, (Ed.: Bekir Berat Özipek), LDT Yayınları, Ankara 2003, s. 37.

engel olmamalı hem de bu özgürlüğü kullanan kişiyi, kamu otoritelerinin veya farklı kesimlerin keyfi uygulamalarına karşı korumalıdır. Devletin kendisi, bu özgürlüğün kullanılmasına engel olmayacağı gibi başkalarının da engellemelerine karşı tedbirler almak durumundadır. Hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her eylem ve işlemi hukuka uygun olan, adaletli bir hukuk düzeni kurup, geliştirerek sürdüren devlettir. Bu doğrultuda devlet, bünyesindeki vatandaşlarının ifade özgürlüğüne izin vermeli ve bu ve bunun gibi hakları kısıtlamamalı veya kısıtlanmasına izin vermemelidir.

Bu özgürlük, kişi tarafından yalnız kullanılabilmesi gibi, aynı fikri paylaşan kişiler tarafından toplu olarak görüş ve inançlarını anlatmak ve yaymak için de kullanılabilir. Bireysel veya toplu olarak kullanılan bu özgürlük, din, ahlâk, siyaset gibi değişik konular içerebilir.

Düşüncelerin ifade edilmesi, kendisine bağlı özgürlükler açısından vazgeçilmezdir. Düşünce oluşumunun ön aşamalarına ve içsel faaliyetlere yönelik özgürlükler, düşüncenin ifade edilmesi özgürlüğüne bir araç ve öncü olduğu gibi, ifade özgürlüğü de kendinden sonraki aşamalar için bir araç ve öncü olmaktadır. Örneğin, din özgürlüğü, sanat, basın-yayın, bilimsel araştırma, eğitim-öğretim, gösteri, toplantı vb. özgürlükler ancak fikirlerin rahatça ifade edilebildiği ortamlarda kendine bir yer bulabilir. Düşüncelerin özgür bir şekilde ifade edilebildiği ortamlarda ancak çeşitli özgürlüklerden bahsedilebilir. Mesela, ilk çağlardan itibaren örnek verecek olursak bilim ancak düşünce özgürlüğünün olduğu ortamlarda ancak gelişebilmiştir ki buradan anlaşılacağı üzere her değişimin ve gelişimin aslında temelinde ifade özgürlüğü vardır. İlk Çağ'da İyonlar, Orta Çağ'da İtalya gibi pek çok örnek verilebilir aslında. Özetle toplum, bilim, düşünce, hukuk gibi sistemler özgür ifade sayesinde oluşur ve gelişir.

İfade özgürlüğünün oluşumu için toplanma ve gösteri yürüyüşü de kullanılan yöntemlerden birisidir. Toplanma, aynı amaç çerçevesindeki kişilerin zaman ve mekanı kendileri seçmek suretiyle bir araya gelmeleridir. Hukuk devleti olarak kişilerin fikirleri doğrultusunda bir araya gelmek, fikirlerini birleştirip, geliştirip, paylaşımlarına izin verilmelidir. Tabii ki toplanma olayı başkalarının özgürlük alanını işgal etmemeli ve buna zarar vermemelidir.

Başka bir deyişle toplanma, aynı amacı güden insanların, amaçlarına ulaşmak maksadıyla dayanışma haline gelerek kurulan kolektif bir iradedir. Zaman ve mekan seçimi de etki edilmesi gereken mekanizmaya yönelik seçilmelidir. Örneğin, siyasi katılım aracı olarak da toplanma özgürlüğü kullanılabilir.

Gösteri yürüyüşü, ifade özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü doğrultusunda gelişen ifade ediş yöntemlerinden biridir. Bir amaç etrafında toplanan insanlar, amaçları yolunda muzaffer olmak için, etki etmeleri gereken mekanizmaya seslerini ve fikirlerini duyurmak amacıyla bir araya gelip, uygun zaman ve mekanda gösteri yürüyüşü yapar ki bu da ifade özgürlüğü çerçevesinde, taşkınlık yapmadan, kamu veya bireylerin haklarına zarar vermeden yapılmalıdır.

Birinci bölümde kavramsal çerçeve bağlamında gösteri yürüyüşü incelenmiştir. İkinci bölümde toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün tarihsel geçmişi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, anayasa hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ve sınırlandırılmasına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE BAĞLAMINDA GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ

İfade, kişi ve kişilerin duygu ve düşüncelerini karşı tarafa aktarması, özgürlük ise, bireyin toplum içinde sahip olduğu bağımsızlık alanıdır. Günlük konuşma dilinde ifade kabul etmediğimiz, örneğin bayrak sallama, siyasî bir sembol taşıyan siyah bir pazubend veya rozet takma, ya da bir yağlı boya resim sergileme gibi pek çok davranış biçiminin de ifade kavramının içinde değerlendirilmesi gerektiği söylenmektedir³. Bu alan, bireylerin karşılıklı özgürlük alanlarıyla sınırlıdır⁴. Bireyler, düşünce veya davranışlarıyla ifade ettiklerini başkalarının özgürlük alanlarının sınırlarını dikkate almadan yapmış veya yapacak olursa toplum düzeni bozulurdu ve ortaya kaos çıkardı. Bu sebeple düşünceler ifade özgürlüğü mutlaka başkalarının özgürlük alanıyla sınırlandırılmalıdır.

Doktrinde, ifade özgürlüğü kavramını kullanmayı tercih edenler⁵ olduğu gibi, düşünce özgürlüğü⁶, düşün özgürlüğü⁷, fikir özgürlüğü⁸, düşünce ve tartışma özgürlüğü kavramlarını da tercih edenlerin olduğu görülmektedir.

1.1. Toplantı Kavramı

Sözlük anlamı ile toplantı, birden çok kimsenin türlü amaçlarla bir araya gelmesidir. Birçok ülke mevzuatında toplantının hukukî tanımının yapılmamasından doğan boşluk, doktrin ve içtihatlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, toplantıyı, “bireylerin bir fikir ya da amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde bir araya gelmeleri” olarak tanımlamaktadır⁹. Mevzuatımızda, 2911 sayılı Kanun’a kadar ne toplantının ne de gösteri yürüyüşünün

³ Frederick Schauer, **İfade Özgürlüğü Felsefi Bir İnceleme**, (Çev.: M. Bahattin Seçilmişoğlu), LDT Yayınları, Ankara 2002, s. 19.

⁴ T. Ayhan Beydoğan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasi İfade Özgürlüğü**, LDT Yayınları, Ankara 2003, s. 13.

⁵ Reyhan Sunay, **Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası’nda İfade Özgürlüğünün Muhtevası ve Sınırları**, LDT Yayınları, Ankara 2001, s. 5.

⁶ Bülent Tanör, **Siyasi Düşünce Özgürlüğü ve 1961 Anayasası**, Öncü Kitabevi, İstanbul 1969, s. 15.

⁷ Sami Selçuk, **Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 361.

⁸ Adnan Küçük, **İfade Özgürlüğünün Unsurları**, LDT Yayınları, Ankara 2003, s. 9.

⁹ Feyyaz Gölcüklü ve A. Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s. 337.

tanımı yapılmıştır. Kanun'un 2/a maddesine göre toplantı, "belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantılarını" ifade etmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere yine toplantı, aynı amacı güden insanların bir araya gelip fikir beyan etmeleri ve bunu yaymaları amacı gütmektedir. Tabii ki bu noktada akla bir soru işareti doğmaktadır: Toplantının çerçevesini oluşturan ve toplantıyı sınırlandıran şeyler nelerdir?

Doktrinde, toplantı, birçok kimsenin, ortak menfaatlerini korumak veya belli görüş ve fikirleri yaymak üzere, geçici bir süre için, genel yollar, parklar dışında bir araya gelmeleri; hakikî veya hükmi şahısların muhtelif maksat ve gayelerle geçici olarak toplanmaları; düşünce değişiminde bulunmak veya ortak çıkarları savunmak amacıyla geçici olarak bir araya gelen kişi gruplaşması veya düşünce değişiminde bulunmak veya belli ortak çıkarları savunmak amacıyla bir araya gelerek belli fikir ve kanaatler çerçevesinde kamuoyu oluşturma ya da siyasal karar organlarını etkileme ereğine yönelen topluluk¹⁰ olarak tanımlanmıştır. Tanımdan anlaşıldığı üzere toplantı özgürlüğü vardır ve devlet tarafından korunmaktadır. Fakat her şeyin sınırlarının ve etki edicilerinin olduğu gibi bu hakkı da oluşturan ve çerçeve noktasını belirleyen bir takım etken maddeler ve unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar detaylı bir şekilde aşağıdaki bölümde ele alınacaktır.

1.1.1. Toplantının Unsurları

Yukarıdaki tanımlardan hareketle toplantının kişi, amaç, süre ve yer olmak üzere dört unsurdan oluştuğu söylenebilir:

a) Kişi Unsuru

Toplantının birden çok kimsenin bir araya gelmesi olduğu noktasında görüş birliği mevcutsa da, bu sayının kaç olduğu konusunda ortak bir görüş bulunmamaktadır. 1982 Anayasası'nda bir sayı koşulu öngörülmemektedir. Bu noktada, 2911 sayılı Kanun'un 9 ve 11. maddeleri dikkat çekmektedir. Maddelere göre, bir toplantının düzenlenebilmesi için en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme

---

¹⁰ İbrahim Özden Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, Afa Yayınları, İstanbul 1998, s. 223.

kurulunun oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, oluşturulan bu düzenleme kurulunun en az yedi üyesinin toplantının yapıldığı yerde bulunması, toplantının kanuna uygun olabilmesi için yeterli ve zorunludur. Buradan hareketle, Türk pozitif hukuku bakımından kanuna uygun bir toplantının gerçekleşebilmesi için en az yedi kişinin bir araya gelmesi gerektiği söylenebilir. Kanımızca bu durum, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının kısıtlanması anlamına gelmektedir. Özetle toplantıyı sınırlandıran etkenlerden biri de kişi sayısı unsurudur ki bir amaç etrafında birleşip bu eylemleri yapan kişilerin bu etkene dikkat etmesi gerekmektedir.

b) Amaç Unsuru

Amaç, toplantının alelâde toplanmalardan farkını ortaya koyan, “temel karakteristiğini” ortaya çıkaran ana unsurdur. Bir toplantıdan söz edebilmek için yalnızca aynı amacın taşınması yeterli olmayıp, aynı zamanda bu amacın entelektüel bir amaç olması, fikri boyut taşınması da gerekmektedir¹¹. Entelektüel amaç ise, müşterek çıkarların korunması yönünde bir fikir alışverişidir. Bunun aksinin kabulü halinde, aynı amacı taşımaları nedeniyle durakta otobüs bekleyen insanlardan, maç izleyen seyircilere ve hatta bir kaza sonrası kazanın yapıldığı yeri seyreden meraklı kitlelerine kadar her bir araya gelme bir toplantı sayılacaktır. Pek çoğu irade ve istek dışı gerçekleşen bu toplanmalarda, tesadüfi bir durum söz konusu olup, toplantı hak ve özgürlüğü kapsamı dışında kalırlar. Asgarî de olsa örgütlenmenin varlığı şartı, iradî nitelik taşımayan topluluklardan ayrılma noktasında vazgeçilemeyecek bir unsur olarak değerlendirilmektedir¹². Yine özetle belirtmek gerekirse toplantının meydana gelmesi için belirli kişiler tarafından bir amaç etrafında yeterli sayıda birey ile oluşturulması yeterli olmayıp, bu kişilerin amaçlarının entelektüel de olması gerekmektedir ki bu da toplantıyı sınırlandıran bir diğer unsur meydana getirir ki bu amacın niteliği unsurudur.

---

¹¹ Bülent Nuri Esen, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk*, Nebioğlu Yayınevi, Ankara 1957, s. 195.

¹² Ali İşgören, *Avrupa Birliği Sürecinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005, s. 64.

c) Süre Unsuru

Süre bakımından toplantı, belli bir zaman dilimi içinde yapılan ve bunun bitiminde ortadan kalkan, devamlı nitelikte olmayan, amaca ulaştırmak için yeterli süreyi kapsayan bir araya gelmelerdir. Bu nedenle toplantı, süreyle sınırlı bir dönemsel karşılaşma olup katılanlar arasındaki bağ toplantıdan sonra devam etmez. Amaç zaten kişilerin bir aradayken hedefleri doğrultusunda seslerini ve sayılarını ifade etmektir. Ele alınan ve kısıtlayıcı bu unsur da, toplantıları dernekten ayırırken greve yaklaştırır. Çünkü dernekler, amaçları etrafında birleşen kişilerin sosyal ve gündelik hayatlarında da bağlarını kapsayan bir kuruluştur. Ve sosyal iletişim üyeler arasında önemli bağdadır. Grev ise işçilerin, isteklerini işverene kabul ettirebilmek ereğiyle ve yasaların öngördüğü biçimde, işlerini hep birlikte amaç gerçekleşene kadarki sürede bırakmalarıdır. Yani toplantı, sürekli iletişim bakımından derneklerden uzaklaşırken, süre unsuru bakımından greve benzemektedir.

Süre unsuruna tekrar dönecek olursak bir toplantının en fazla ne kadar sürebileceğini belirlemek güç görünmektedir. Bazı toplantılar bir saat sürerken bazıları ise birkaç gün bile devam edebilir. Bu bağlamda özetlersek toplantıyı sınırlandıran unsurlardan bir diğeri de süre unsurudur.

d) Yer Unsuru

Yer ögesi, toplantının ancak belirli yerlerde yapılabileceğini ve bu yerler seçilirken kamu veya bireylerin özgürlük alanını işgal etmemesini anlatmaktadır. Bir toplantının varlığından söz edilebilmesi için ortak amaç etrafında birleşip bir araya gelmeyi sınırlandıran diğer unsur ortak bir yerde olmasıdır. Kitle iletişim araçları kullanılarak yani televizyon, telefon, telsiz, radyo, bilgisayar gibi araçlarla çok sayıda kişinin bağlantıya geçmesi halinde, bir toplantının varlığından söz edilemeyecektir. Bu bağlamda somut olarak bu kişilerin ortak bir yer seçmeleri ve belirlenen zamanda belirlenen mekanda bulunmaları gerekmektedir. Bir diğer önemli mevzu ise yer seçiminde dikkat edilmesi gereken ilkeler ki bu açıdan toplantıların yapılmasının yasak olduğu yerler ise, 2911 sayılı Kanun'da gösterilmiştir.

1.2. Gösteri Yürüyüşü

Sözlük anlamı ile gösteri, bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılmasıdır. Yürüyüş ise, bir olayı protesto etmek, bir konuya dikkat çekmek amacıyla topluca yürümedir. Gösteri ve yürüyüşler; siyasal, sosyal, kültürel, mesleki veya ekonomik konularda bir isteği dile getirmek veya herhangi bir kararı, düzenleme veya uygulamayı protesto etmek, bir tavır koymak gibi amaçlarla yapılabilir¹³. Gösteri ve yürüyüş, iki farklı hareket türü olsa da, çoğu kez bir arada gerçekleştirilmektedir. Keza, hem 171 hem de 2911 sayılı Kanunlardaki durum da budur. Gösteri yürüyüşünün tanımını veren ilk kanun olan 2911 sayılı Kanun'un 2/b maddesine göre gösteri yürüyüşü, "belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen yürüyüşleri" ifade etmektedir.

Gösteri, bir grup insanın, varlıkları, bağrımları ve hareketleri ile genel yollar üzerinde fikirlerini açığa vurmalarıdır. Gösterinin hareketsizlik halinde yapılmasına karşılık, yürüyüş yer değiştirmeyi, hareket halinde olmayı gerektirir. Gösteri, bir yürüyüşün öncesinde veya hemen arkasından yapılabilir. Ayrıca yürüyüş, at, bisiklet, araba, motosiklet gibi araçlarla yapılabilir. Bu özellikleri, yürüyüşlerin genel yollarda yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle yürüyüşler, diğer toplu eylem türlerine göre daha katı kurallara tabi tutulmaktadır¹⁴. Gösteri ve yürüyüşleri sınırlandıran bu katı kuralların ise kanunilik ilkesine dayalı olması gerekmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlarıyla ilgili genel ve nesnel bir tanım yapılamaz. Fakat gösteri ve yürüyüş saldırısız ve barışçıl olmalıdır. Aynı zamanda gerçekleştirilen bu eylem devletin kolluk kuvvetleri tarafından korunmalıdır ve yasadışıktan kurtarılmalıdır. Çünkü içeriden ya da dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı da korumak yine devletin görevleri arasındadır.

Süreli ve geçici olarak karşılaşma; sürekli bir ilişki kurmama; ortak bir amaç ve isteğin varlığı; belli bir işi yürütmek, bir konuda görüş birliğine varmak, ortak yarar sağlamak için düşünce açıklamak, değerlendirmek, yaymak ve benimsetmek

---

¹³ İbrahim Özden Kaboğlu, age., s. 82.

¹⁴ Ali İşgören, age., s. 89.

amacı; silâhsız ve saldırısız olma; önceden örgütlenme, gösteri ve yürüyüşlerin başlıca öğeleridir¹⁵.

1.3.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ile Benzer Özgürlüklerle İlişkileri

171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun'un genel gerekçesinde, toplanma hak ve özgürlüğünün, “belirli meseleler üzerinde müzakere, icra ve karar ittihaz etmek üzere, genel, yani herkesin girebileceği yerlerde geçici toplantılar yapılmasına teşebbüs ve temin hakkı olduğu”; fikir ve söz özgürlüğünün gerçekleşmesinde büyük rol oynadığı belirtilmektedir. Toplantı özgürlüğü, toplantı düzenleme, ona katılma ve toplantıda düşünce ve görüşleri serbestçe dile getirebilme öğelerini kapsar. Toplantı hakkı, kapalı yerlerde yapılan sabit toplantıların yanında gösteri ve yürüyüşleri de içermektedir. Aynı zamanda toplantı ve gösteri yürüyüşü birbirlerini tamamlayan kavramlardır.

Toplantı özgürlüğü hakkının demokratik bir toplumda vazgeçilmez önemde olduğunun kabulüne karşın bu hakkın kullanılmasının diğer hak ve özgürlüklere oranla daha etkili sınırlamalara bağlanması şaşırtıcı olmamalıdır: Kolektif bir hak olarak toplantı özgürlüğü, bireysel hakların yedeğine koşulmuş durumdadır.¹⁶ Toplanma özgürlüğü ülkemizde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Siyasal iktidarlar, sınıfsal çıkarlarını korumak amacı ile toplantılardan her zaman korkmuşlar ve bu hakkı sınırlama ve kısıtlama yollarına başvurmuşlardır¹⁷. Çünkü siyasi iktidarın benimsediği görüşün zıttında veya bu görüşün tamamını benimsemeyen insanlar illa ki olacaktır. Aynı görüşte olan bu insanlar ya siyasi iktidardan kurtulma ya da ona muhalefet olarak eksiklik ve yanlışlıkların düzelmesini sağlamak amacıyla bir araya gelebilirler. Tam bu noktada birleşmiş ve birbirinden destek almış görüşler toplantı ve gösteri yürüyüşleri sayesinde iktidarın sorgulanmasına yol açabilir. Bu açıdan siyasal iktidarlar vatandaşın bu ve buna benzer haklarını zaman zaman kısıtlayıcı ve sınırlandırıcı müdahalelere girişebilirler. Hukukun da iktidarın bu girişimlerini engellemesi beklenmektedir.

¹⁵ İlhan F. Akın, **Temel Hak ve Özgürlükler**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1968, s. 148.

¹⁶ Gökçen Alpkaya, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak*”, **AÜSBF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 2001, s. 17.

¹⁷ Halit Çelenk, **Toplantılar ve Yürüyüşler**, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, Ankara 1977, s. 8.

Toplumsal çaptaki toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin meşruluğunun, büyüklüğünün ve başarısının yarattığı etki ise, yasallık ölçütünün yerini meşruluğa bırakmakta; özgürlüğün sınırlarını biraz daha genişletmektedir.

1.3.1. Düşünce Özgürlüğü ile İlişkisi

“Özgürlüklerin anası, düşünce özgürlüğü; bunun sonucu ise, düşünceyi açıklama ve yazmadır. Düşünceyi açıklama ve yazmanın araçları; yayın, bildiri, dernek kurma, toplantı, gösteri yürüyüşleridir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün devamı, tamamlayıcısıdır. Dar alandaki düşünceyi geniş kitlelere iletme olanağı verir. Toplantı özgürlüğü, kişinin dar çevresinde kalan dış evren ile ilinti kuramadığı için güdüklüğünden kurtulamadığı gerçeğe alışverişe girip temel boyutlarını bulamayan düşüncesini geliştirecek bir çevre, verimli bir ortam, düşünce özgürlüğünden ayrılamayacak bir ögedir. Toplanma ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü arasında öylesine sıkı bir bağ vardır ki, toplanma ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile ilgili yapılan tanımlamalarda düşünce özgürlüğüne de çoğu zaman yer verilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı da¹⁸ birçok olayda iki özgürlüğü birlikte değerlendirmektedir. Mantıki olarak düşünüldüğünde de düşünce herşeyin temelinde yer almaktadır, paylaşılmamış düşünce de sığ ve tek kalır. Paylaşım noktasında devreye düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğü girmektedir. Peki ifade özgürlüğü ne demektir? Kişilerin açığa çıkarmak istediği düşüncelerini özgürlüğün tanımına uyarak paylaşmasıdır. Ancak fikir beyan etmek her zaman tek kişi tarafından istenmeyebilir. Aynı fikre sahip insanların bu fikirleri birbirleriyle paylaşma isteği gündeme gelebilir. Bu bağlamda da toplantı kavramı ortaya çıkar. Kişilerin birbirleriyle paylaşımında bulunduğu fikirleri daha fazla kişiyle paylaşma ve daha büyük kitlelere yayma isteği de gösteri yürüyüşünü meydana getirmektedir. Tüm bu açılardan değerlendirdiğimizde de bu kavramlar gerçekten de birbirlerinin tamamlayıcısı ve destekleyicisidir. Hal böyle olunca düşünce özgürlüğüne ilişkin sınırlamaların toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yansımaması veya onu etkilememesi düşünülemez. Sıkı sıkıya bağlı bu kavramların etken unsurları da birbirleriyle etkileşim halinde olacaktır.

---

¹⁸ AİHK ve AİHD, 01.11.1998 tarihinde yürürlüğe giren AİHS’ne Ek 11 No’lu Protokol ile kaldırılmış; yerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi adıyla tek bir mahkeme getirilmiştir.

Bireysel bir özgürlük olan düşünce özgürlüğü ile kolektif bir özgürlük olan toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, çoğu zaman eşzamanlı olarak kullanılır. Diğer bir ifadeyle, toplantı ve gösteriler, çoğu zaman bir düşünce ve kanaatin açıklanması ve yayılmasına hizmet ederler; ancak, düşünce özgürlüğünün tek kullanılma biçimi değildirler¹⁹. Çünkü düşünce özgürlüğü diğer kavramlara bakıldığında çok daha geniş bir kapsamdadır ve çok farklı yolları olabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü bunlardan sadece birisidir.

1.3.2. Dernek Özgürlüğü ile İlişkisi

Kolektif özgürlüklerden olan dernek özgürlüğü, bireye, düşüncelerini benzerleriyle paylaşma, fikir ve görüşlerini açıklamak suretiyle kanaat oluşturma olanağı sağlar. Dernek kurma da esas itibarıyla bir çeşit toplanma anlamını taşır. Dernekte de insanların belli bir amaç için bir araya gelme durumu söz konusudur. Toplantı ve dernek kavramlarının arasında, tarihsel ve sosyolojik bir bağın yanında, ortak bir amaca yönelmiş olma, birden fazla kişinin bulunması gibi noktalarda da benzerlikler bulunmaktadır²⁰. Bu iki kavramın benzer yanlarının bulunduğu gibi birbiriyle örtüşmeyen veya farklı yanları da bulunmaktadır. Bu iki kavramın hem birbirine benzer yanları hem farklı yanları olduğu gibi hem de birbirleriyle iç içe oldukları noktalar vardır.

Örgütlü olmayan geçici gruplaşmalar olarak toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin, dernek (sendika, parti gibi) örgütlü özgürlüklerin aracı oldukları bir gerçektir. Bu örgütlenmelerin toplantı yapmadan amaçlarına ulaşmaları mümkün müdür? Aynı şekilde, belirli büyüklüğe ulaşmış bir toplantının da, ancak bu tür örgütlü gruplarca gerçekleştirilebileceği açıktır. Bu noktada, Dernekler Kanunu'nda²¹ ve 1982 Anayasası'nın 4709 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önceki halinde yer alan “derneklerin (ve onların yöneticilerinin) kendi konu ve amaçları ile ilgili konular dışına çıkmalarının yasaklanması” hükmü, açık şekilde hakkın sınırlanması anlamına gelmektedir.

---

¹⁹ Ali İşgören, age., s. 58.

²⁰ Turgut Akıntürk, **Medeni Hukuk**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 191

²¹ RG. 07.10.1983/18184.

Bunların haricinde, dernek ile toplantı ve yürüyüş arasında bazı farklar da mevcuttur. Dernekler, bilgi ve çalışmaların sürekli olarak birleştirilmesi suretiyle kurulurken, toplantıda geçicilik ve kısa süreklilik söz konusudur. Toplantı bittikten sonra katılanlar, (muhtemelen) tekrar bir araya gelmezler. Dernekte ise daimi bir bağ kurulur. İkinci olarak, dernekte bir tüzel kişilik vardır. Oysa toplantının kısa süreli bir birliktelik olarak böyle bir tüzel kişiliği yoktur.

Üçüncü olarak, dernekte bir üyelik söz konusudur. Tüzel kişilik ile kişi arasındaki daimi bağ, bu üyelik müessesesi ile sağlanır. Toplantıda ise, üyelik müessesesi yoktur; bunun yerine toplantıya katılanlar vardır. Bu farklılıklara rağmen, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile dernek özgürlüğü çoğu kez birbirini tamamlamakta ve fiilen kesişmektedir²².

1.3.3. Sivil İtaatsizlik ile İlişkisi

Sivil itaatsizlik, hukuk devletini kurulu bir pozitif hukuk düzeni ya da kanun devleti olmaktan çıkarıp gerçek amacı olan adalet devletine dönüştürmek inancıyla, yönetim politikalarında ya da mevzuatta değişikliğe gidilmesi istemiyle girişilen, kamuya açık olarak yapılan, toplumun sağduyusuna seslenen, şiddete yer vermeyen, bilinçli olarak yaptırımına katlanmak sureti ile bir hukuk kuralının ihlali ile sonuçlanan, bireysel ya da kolektif, ikincil ve barışçıl bir protesto eylemidir²³. Oturma eylemleri, iş bırakma eylemleri, kendini zincirleme eylemleri, genel olarak pasif mukavemet, şiddet içermeyen, kamuya açık klasik sivil itaatsizlik eylemlerine örnek olarak verilebilir.

Sivil itaatsizlik, bir düşünce açıklama yöntemi olduğundan, amaç unsuru göz önüne alındığında toplantı özgürlüğü ile büyük benzerlikler göstermektedir. İkisi de, çoğu zaman şiddete maruz kalma riskini göze alabilen toplulukların politik mücadele biçimidir. Aralarındaki en temel fark ise, toplantı özgürlüğünün pozitif hukukça tanınıp düzenlenmesine karşılık, sivil itaatsizlik eylemlerinin tanınmamasıdır. Diğer bir önemli fark ise, toplantı özgürlüğünün ancak kolektif biçimde kullanılabilen bir özgürlük olmasına karşılık; sivil itaatsizlik eylemlerinin, nadiren de olsa bireysel

---

²² Turgut Akıntürk, age., s. 191.

²³ Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, Afa Yayınları, İstanbul 1993, s. 83.

çapta da gerçekleştirilebilmesidir. Toplantı özgürlüğü, bir hak iken; sivil itaatsizlik eylemleri, ancak hoşgörü gösterilebilecek bir hukuk ihlâli sayılabilir²⁴.

1.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Niteliği

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı negatif statü hakları (koruyucu haklar) arasında yer almaktadır. Negatif statü hakları, kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir. Bu hak bireyi belli saldırılardan koruyan haklardır. Örneğin konut dokunulmazlığı hakkı, kişi güvenliği hakkı, din hürriyeti negatif statü hakları kapsamındadır. Yani bireyi özgürlüklerine yapılacak saldırılara karşı korurlar. Negatif statü haklarından olan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına Anayasanın 34. maddesinde yer verilmiştir.

Negatif statü bireyin, içinde devlet olmaksızın bireysel sorunlarını çözebilmesi, devlet olmaksızın toplumsal yaşamını düzenleyebilmesi ve devlet olmaksızın işlemlerini görebilmesi için devletten özgür kalabildiği bir durumdur. Bu durum belli özgürlük haklarını, serbest alanları veya devletin saldırı ve sınırlamalarına karşı bireyin serbest kullanımına bırakılmış hukuksal değerleri korumaları durumunda ve korudukları sürece temel haklarla biçimlenir ve garanti edilir. Bu hakları korumak ve yerine getirmek hukuk devletinin vatandaşa karşı ödevleri arasındadır.

Negatif statü hakları, kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hürriyetlerdir (vicdan hürriyeti, düşünce hürriyeti, kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı gibi). Bunlar devlete negatif bir tutum, sadece bir karışmama ve “gölge etmeme” ödevi yüklerler. Pozitif statü hakları ise, vatandaşa devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme imkânı tanır (sağlık hakkı, öğrenim hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik, vs...) ve bunun karşılığında devlete sosyal alanda belirli ödevler ve fonksiyonlar yükler. Aktif statü hakları ise, siyasal görüş ve tutumlarını açıklama, örgütlenme, oy kullanma, referandum, seçme ve seçilme yollarıyla vatandaşa toplum yönetiminde söz sahibi olma ve kararlara katılma yetkisini veren siyasal haklardır.

---

²⁴Ali İşgören, age., s. 62.

Negatif statü hakları kişilerin kendi özel alanıyla ilgili ve devlet tarafından korunması gereken haklardır. Devlet bu haklara gerekmedikçe müdahale etmemeli ve bu hakların kullanılabilmesi için üzerine düşeni yapmalıdır. Pozitif statü hakları insanların kendilerine yönelik devletin çeşitli imkânlardan yararlandıkları, aktif statü hakları ise, bireyin özgürlüğünün devlet içinde aktif olarak kullanıldığı haklardır.

Bu üç gruba dâhil olan haklar, hürriyetin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olan yönlerini oluştururlar. Bunlardan her biri diğeri ile tamamlanmadıkça hürriyet de tam olmaz. Negatif haklar, pozitif statü hakları (sosyal haklar) tanınmadığı sürece başlı başına hürriyeti sağlamaya, büyük kitleleri ondan yararlandırmaya yeterli değildir. Sadece pozitif statü haklarının tanınması ise, belki geniş ölçüde sosyal güvenliği sağlayabilir, fakat her halde kişiyi gerçek anlamda “hür” kılmaz. Öte yandan, bu iki kategori hak da, siyasal katılma hakları olmazsa, iktidar tarafından her zaman geri alınabilecek bir bağış niteliğinde, tamamen desteksiz ve güvencesiz kalır. Kişi hak ve hürriyetlerini siyasal iktidarın sataşmalarına karşı korumanın en etkili yolu, hiç şüphesiz, kişiyi iktidarın kuruluşuna katılmaya çağırarak ve onun kullanımını denetleme imkânlarını kendisine sağlamaktır. Ancak şurası da bir gerçektir ki, siyasal haklar diğer hak ve hürriyetlerle desteklenmedikçe başlı başına büyük bir anlam ifade etmez. Tam bir seçim hürriyeti, her şeyden önce düşüncenin açıklanması, haberleşme, basın, toplanma, vs. gibi kamuoyunu oluşturan hürriyetlerin bulunmasına bağlıdır.

Kullanım şekillerine göre hak ve özgürlükler ferdi ve kolektif hak ve özgürlükler olarak gruplandırılmıştır. Ferdi hakları birey tek başına kullanabilirken kolektif haklar ancak grup halinde kullanılabilir haklardır. Kolektif hak “birçok kimseyi veya nesneyi içine alan; birçok kişi ve nesnenin bir araya gelerek haklarını kullanması” demektir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bu ayrımında kolektif özgürlükler arasında yer alır. Toplantı ve gösteri yürüyüşünde bu hakkın kullanımı tek başına mümkün değildir. Dolayısıyla hem toplantı hem de gösteri yürüyüşü için bu hakkın birçok kişi tarafından aynı anda kullanılması gerekmektedir²⁵. Zaten toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacı aynı fikir etrafında toplanan kişilerin seslerini

---

²⁵ Ömer Anayurt, **Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti**, Kazancı Yayınları, İstanbul 1998, s. 1.

duyurması ve geniş kitlelere yayma isteğiydi. Kavramın tanımına bakıldığında bu hakkın kolektif bir hak olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

1.5. İfade Özgürlüğünün Sınırları

Düşünce özgürlüğünde asıl olan bilgilenme hakkından yararlanan kişinin serbestçe oluşturduğu kanaat, fikir ve görüşlerini açıklayabilmesi, anlatabilmesi ve yayabilmesidir. Ancak başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere hemen bütün insan hakları belgelerinde ifade özgürlüğü sınırlı bir hak olarak görülmektedir²⁶. Sınırsız özgürlük, belki hayal âleminde yaşanabilir, fakat bunun sosyal çevre içinde yaşanması imkânsız kabul edilmektedir²⁷. Topluluğun olduğu yerde birden fazla kişinin hakları devreye girecektir ve sosyalliğin oluşturduğu yeni haklar ve çerçeveler de oluşacaktır. Tüm bunlar yaşanırken ve birçok sınır varken hak ve özgürlüklerin sınırının olmaması tabii ki imkansızdır. İfade özgürlüğü ile ilgili temel problem sınırlarının tespiti noktasında ortaya çıkmaktadır. Özgürlüklerin sınırsız olmadıkları fikrinin genel kabulüne karşı, özgürlükler arasında ayrı bir yeri olan ifade özgürlüğü için bu ilkenin uygulanabilirliği ciddi bir tartışma konusudur.

Bir görüşe göre ayrıcalıklı konumu itibarıyla ifade özgürlüğünün sınırlandırılmayacağı söylenirken²⁸, diğer görüşe göre ise her özgürlük gibi ifade özgürlüğünün de bir sınırı vardır. Yani ifade özgürlüğü, sınırlamalardan muaf değildir. Anayasa ve Sözleşme'nin kişiye istediği fikri açıklama ve yayma hakkını mutlak bir şekilde vermemiş olması, tartışmanın bu iki metin açısından söz konusu olmadığını göstermektedir. Gerçekten bu konudaki temel sorunun ifade özgürlüğünün sınırları sorunu olduğu görülmektedir.

1.5.1. Sınırlandırmanın Mahiyeti ve Kapsamı

Demokratik toplumlarda ifade özgürlüğü, sadece genel kabul gören fikirler bakımından sağlanmamakta, ayrıca halkın, yöneticilerin veya kamu makamlarının hoşuna gitmeyen fikirler açısından da yeterli güvencelere bağlanmaktadır. İfade

²⁶ Zühtü Arslan, "İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: Açık ve Mevcut Tehlikenin Tehlikeleri", **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Özgürlüğü**, (Ed.: Bekir Berat Özipek), Ankara 2003, s. 57.

Kapani, Munci, Kamu Özgürlükleri, Yedinci Baskı (Tıpkı Basım), Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s. 223.

²⁸ Burhan Kuzu, "Anayasamızda Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü", **Yeni Türkiye Dergisi**, İnsan Hakları Özel Sayısı, Sayı: 21, 1998, s. 785.

özgürlüğünde temel olan, her türlü düşüncenin özellikle de genel kabul gören fikir ve düşüncelerden farklı olan aykırı ve muhalif düşüncelerin yeterli korumaya sahip olmasıdır²⁹. Fikirleri zararlı zararsız diye kısımlara ayırıp, zararsız kabul edilen fikirler için sınırsız bir özgürlük alanı sağlamak ve zararlı kabul edilen fikirler için de sınırlar çizmek çoğulculuk ve hoşgörü kültürünün ortadan kalkmasına ve toplumda ayrışma ve kutuplaşmalara sebep olur.

Düşünce, subjektif olması hesabıyla kişiden kişiye göre değiştiği için mahiyetinin tespitinde kullanılacak yegâne ölçü, meşru hukuk kuralları olmalı ve hukuk dışı eylemle ilgisi bulunmadıkça cezalandırılmamalıdır. Farklılıklar birer zenginlik vesilesi iken güçlü olan farklının, zayıf olan farklıya baskı kurması ve kendini ifade etmesini engellemesi bu zenginliği bir çatışma sebebi haline getirebilir. Çağdaş olan devletler modern devletlerdir. İnsana değer veren, hukukun üstünlüğüne dayanan, halkın egemen güç olduğu, devlete bağlılığın yaşandığı devletlerdir. Buna göre çağdaş devletin tavrı, tüm görüşlere ve ideolojilere hoşgörülü ve yansız bir tutum içinde olmalıdır.

Liberal demokrasi, siyasi ve ekonomik söylemleriyle eksiksiz ve çelişkisiz bir siyasi felsefedir. Temel amacı istisnasız tüm bireylerin toplum içinde mutlu ve özgürce yaşaması için devletin görev ve yetkilerinin ne olması gerektiğini ortaya koymaktır. Liberal demokrat toplumlarda vazgeçilmez, aslî bir değer olarak kabul edilen ifade özgürlüğünün kapsamı ve sınırları konusunda görüş farklılıkları olmakla beraber, barışçı ifadenin hukuken korunması, buna karşılık şiddeti tahrik veya teşvik eden düşünce açıklamalarının ya da başkalarını inciten hakaret içerikli ifadelerin yaptırımlara bağlanabileceği konusunda fikir birliği olduğu görülmektedir. Irkçı, ayrımcı, savaşa ve şiddete kışkırtıcı nitelikteki propaganda ile suç işlemeye tahrik ederek açık ve yakın bir tehlike oluşmasına sebep olan, böylece kamu düzenini bozan ifadeler suç sayılmalıdır. Dolayısıyla siyasî iradenin, hassas ölçülerle hareket ederek, cebir ve şiddet eylemini içermeyen, yıkıcı eylemi özendirmeyen, genel ahlâk ve adaba aykırı olmayan davranışları, ideoloji ve düşünceleri hoşgörüyle karşılaması gerekir. Farklı düşüncelere karşı yansız olması ve onları eş değer sayması da siyasal sistemin düşünce özgürlüğünü sağlaması bakımından vazgeçilmezdir.

---

²⁹ Mustafa Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara 2003, s. 187.

Burada önemli olan husus, devletin ve siyasal sistemin kendini koruma hakkı ile bireyin düşüncelerini açıklama hakkı arasında kurulacak olan dengedir³⁰. Fertlerin hak ve özgürlükleri, zorunlu olmayan hallerde sınırlandırılmamalıdır. Toplumun ve ferdin menfaatleri arasındaki hassas denge korunmalıdır. Umumi menfaat ve kişisel özgürlük alanı karşı karşıya geldiği zaman, birini diğerine karşı dengelemek ve daha geniş ölçüde ağırlığın nereye verileceğinin belirlenmesi gerekir. Denge, yok etmek demek değildir³¹.

Bir düşüncenin, muhataplarında olumlu veya olumsuz etki doğurması, onların kanaat ve davranışlarından farklı olması hatta bunları değiştirme amacı taşıması, onun korunmayacağı anlamına gelmez. Kişiler, içinde buldukları toplumun egemen düşüncelerinden farklı düşünebilir hatta bunlara karşı fikirler beyan edebilirler. Bu aykırı fikir sahiplerinin korunması da ifade özgürlüğünün güvencesi kapsamındadır³².

Demokrasilerde kişiler, meşru anayasal düzene uygun düşünmek zorunda değildir. Ancak ona uygun davranmak zorundadır. Dolayısıyla insanlar, hukuka uygun yöntemlerle siyasî ve ideolojik yapının değiştirilmesi yönünde düşüncelerini açıklayabilir ve bu düşünceler etrafında örgütlenebilirler. Hukuka aykırı olan durum, hukukî olmayan yollarla bu değişikliğin gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Bugün, yöntem olarak şiddet vasıta kılınarak amaca ulaşmaya çalışmak, hiçbir şekilde ve hiçbir demokratik/liberal hukuk sisteminde koruma görmemektedir.

Özgürlük, hududunu zarar fikrinde bulur ve zarar keyfiyetini de ancak kanun tayin eder. Bu belirlemede başkası olarak kast edilen kişinin, siyasî ve toplumsal kimliği ön plânda tutularak, sınırlandırmaların ölçüsü belirlenecektir. Bir siyasetçi, sanatçı veya hükümet için kabul edilebilir eleştiri sınırı ile sıradan kişiler için kabul edilen sınır birbirinden farklı olacaktır.

Diğer bir sınırlandırma sebebi de ısrarla üzerinde durulan ve her vesileyle demokratik sistem tarafından dışlandığı dile getirilen, şiddet vasıta kılınarak amaca

---

³⁰ Hamide Zafer, **Ceza Hukukunda Terörizm**, Beta Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 151.

³¹ Sami Selçuk, **Bağımsız Yargı Özgür Düşünce**, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 188.

³² Nur Centel, Hamide Zafer, Özlem Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 141.

ulaşmaya alıřmak³³ yani ifadede şiddettir. Demokratik olmayan vasıtalarla zorlamaya, şiddete, isyana ve yıkıcı eylemlere başvurmak veya tahrik ve teşvik etmek ifadeye şiddetin yansımasıdır. Bu durumda amacın meşruluğuna bakılmaz. Amaç meşru olsa dahi bu amacın, meşru olmayan bir yolla talep edilemeyeceğinden yola çıkılarak araç sınırlandırılabilir. Çünkü şiddet, meşru olmayan bir araçtır.

Başka bir neden ise; ifade özgürlüğünün devletin ve kamusal menfaatlerin korunması amacıyla sınırlandırılmasıdır. Bu manadaki yasaklama nedenleri resmi belgelerde düzenlenmiştir. Ancak soyut kavramlar olduğu için bunlara dayanılarak yapılacak sınırlandırmalarda dikkatli olunması gerekir. Bu sebepler; milli güvenlik, kamu düzeni, kamu yararı, genel asayiş, toprak bütünlüğünün korunması, genel ahlâk ve adaba aykırılık, suçun önlenmesi, sağlığın korunması, gizlilik gerektiren bilgi ve belgelerin yayınlanmasının önüne geçilmesi ve adaletin üstünlük ve tarafsızlığının sağlanması ve suçluların cezalandırılması” olarak sıralanmaktadır. Bu amaçlarla ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilereği hem Türk hukukunda hem de İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde belirtilmektedir. Ancak bu tarz soyut kavramlara yüklenecek anlamlar, AİHM standartlarının altında olmamalıdır.

Sonuçta, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplum ve hukuk düzeni için vazgeçilmez olduğu kabul edilmekle birlikte bu düzenin, kendi varlığını devam ettirebilmesi için hukuka uygun, haklı gerekçelere dayanarak bu özgürlüğü sınırlandırılabilereği kabul edilmektedir.

---

³³ Hamide Zafer, age., s. 141.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GEÇMİŞİ

Toplum halinde yaşamak insanın doğasından gelmektedir. İnsanın sosyal bir varlık olması onu, düşüncelerini başkalarına aktarma, başkalarıyla tartışma isteği ile hareket etmeye, birlikte bir amaç etrafında toplanmaya götürür.

Eski Yunan toplanma özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Sitede, sitenin yürütülmesine ilişkin toplantılar yapılmakla beraber, bu toplantıların bugünkü anlamıyla toplantı özgürlüğünün kullanılması anlamına geldiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü bu toplantılarda bir tür yönetime katılma söz konusu idi. Ayrıca tüm halk bu toplantılara katılma hakkına sahip değildi. Kadınlar, köleler ve yabancıların toplantılara katılma hakkı bulunmamaktaydı.

Roma döneminde de toplantılar devlet işlerinin görüşülmesi, yönetime katılma amaçlı yapılırdı. Bu dönemde ayrıca bazı dernek veya dini kuruluşların toplantı yaptıkları görülmektedir. Bu toplantılar Senatus Consulte -daha sonra imparator- izni ile yapılmaktaydı. Bugünkü anlamda toplantı özgürlüğünden bu dönemde de söz etmek mümkün değildir.

Ortaçağda feodal ve senyörler dışında bireylerin hiçbir hak ve özgürlüğü yoktur. Devletin ve kilisenin baskıcı politikaları kişileri özgürlüklerle ilgilenmeye itmiştir. Bunun sonucunda XVII. ve XVIII. yüzyılda Tabii Hukuk Okulu, bireylerin devletten üstün ve bağımsız, devredilmez, doğuştan gelen haklara sahip olduğunu ortaya koymuştur³⁴.

Anayasalarla güvence altına alınan toplantı özgürlüğüne 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları belgesi ve bu belgenin ardından Fransız Kurucu Meclisince kabul edilen 14.12.1789 tarihli kanunda rastlanmıştır. Bu kanunun 62. maddesinde silâhsız ve saldırısız toplantı özgürlüğü düzenlenmiştir. 1791 tarihli Fransız Anayasası, 1831 tarihli Belçika Anayasası, 1848 İtalyan Anayasası aynı şekilde toplantı özgürlüğüne yer vermiştir.

---

³⁴ Ömer Anayurt, (1998), s. 53.

2.1. Uluslar arası Temel Belgelerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü

2.1.1. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan 26 Ağustos 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, özellikle aydınlanma çağından başlayarak, insanın devredilmez ve vazgeçilmez doğal haklarını somutlaştırmıştır. Toplantı hakkı, Bildiri’de açıkça dile getirilmemiştir.

Bildiri, kesin olarak bireyci bir köke dayanmaktadır. Bu durum, Bildiri’nin 2. maddesinde siyasî toplumun amacı açıklanırken, “her siyasî birleşmenin amacı doğal insan haklarının korunmasıdır” şeklinde ifade edilmektedir. Evrensel ölçekte etkilere sahip olan Bildiri’de açıklanan haklar, Bildiri’nin pozitif bir hukuk belgesi olmaktan çok zamanın bireyci felsefesini açıklayan bir belge olması nedeniyle güvenlik altına alınmamıştır. Bu hakları güvenlik altına alan ise, 14 Aralık 1789 tarihli Kanun ve 3 Eylül 1791 tarihli Fransız Anayasası olmuştur. Kanun’un 62. maddesi, vatandaşların idarî makamlara dilekçe ve bildiri vermeyi kararlaştırma ve bunları vermek üzere silahlı ve silahsız olarak toplanma hakkını tanımıştır. Toplumsal düzeni ilgilendiren hükümler ve toplantı özgürlüğü, söz konusu Anayasa’da ile kez düzenlenmiştir³⁵.

2.1.2. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin yayınlanmasıyla, devredilemeyen, devletten önce de var olduğu kabul edilen insan hakları anlayışı uluslar arası düzeye çıkarılmış ve uluslar arası bir bildirge ile güvence altına alınmıştır³⁶. Bildirge’de, bireylerin yaşamsal, hukuksal, iktisâdi, toplumsal, kültürel, dini, vicdanî, siyasal vs. özgürlükleri ile birlikte, toplanma ve örgütlenme hakkı da belirtilmiştir.

Toplanma ve örgütlenme hakkını düzenleyen 20. maddeye göre, “Her şahıs barışçı amaçlarla toplanma ve örgütlenme hakkına sahiptir. Hiç kimse bir örgüte

---

³⁵ Ömer Anayurt, age., s. 54.

³⁶ Muzaffer Sencer, **İnsan Hakları-Ana Kuruluşlar ve Belgeler**, TODAİE Yayınları, Ankara 1986, s. 67.

katılmaya zorlanamaz.” Bu madde ile toplanma özgürlüğü, ilk kez uluslar arası bir insan hakları belgesinde yer almıştır.

Ancak Bildirge’de yer alan haklar bazı genel sınırlandırmalara da tabi tutulmuştur. Bildirge’nin 29. maddesine göre, herkesin içinde yaşadığı topluluğa karşı ödevleri bulunmaktadır; haklar ve özgürlükler kullanılırken başkalarının hak ve özgürlüklerinin gereği gibi tanınmasını ve bunlara saygı gösterilmesini sağlamak ve demokratik bir toplumda genel ahlâkın, kamu düzeninin ve genel refahın meşru gereklerini karşılamak için hukuk tarafından belirlenmiş sınırlamalara uyulması gereklidir; bu haklar ve özgürlükler hiçbir koşulda, Birleşmiş Milletler’in amaçlarına ve ilkelerine aykırı olamaz.

Bildirge, birçok uluslar arası sözleşmenin temelini oluşturması ve büyük bölgesel sözleşmelerce referans alınmasının yanında, uyuşmazlıklara uygulanan hukuk kuralları bakımından, uluslar arası sözleşmeler sırasına da dahil olmuştur. Uluslar arası Adalet Divanı, Bildirge’ye yollama yapmakta; anayasalar çoğu zaman başlangıçlarında Bildirge’ye bağlılıklarını ilân etmekte ve hatta bazıları da anayasal metne dâhil etmektedir. Ayrıca Bildirge’nin, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Antlaşması’nda insan haklarından söz açan maddelerin bir yorumu, bir açıklaması olduğu da söylenebilir. Birleşmiş Milletler’e üye devletlerin Antlaşma’ya uyması zorunlu olduğundan, Uluslar arası Adalet Divanı Sözleşmesi’nin 38. maddesine göre, hukukun genel ilkelerinden sayılması gerektiği de düşünülebilir³⁷.

2.1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin ardından, uluslar arası alanda insan hak ve özgürlüklerini belirleyen bir diğer belge olarak karşımıza çıkmaktadır³⁸. Sözleşme, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış; Avrupa Konseyi üyesi olan devletlerin dış işleri bakanlarınca 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanmış ve 3 Kasım 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁹. Sözleşme’de, klasik hak ve özgürlüklerin tanımları da yer almaktadır.

---

³⁷ İlhan F. Akın, age., s. 378.

³⁸ Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhoğlu, **Uyum Kanunları ile Değişen Yeni Ceza Hukuku**, Cilt: 1, Beta Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 489.

³⁹ RG. 19.03.1954/8662.

Esin kaynağı olan Bildirge'den daha dar kapsamlı olmasına rağmen, bahsi geçen Sözleşme'yi etkin, önemli ve gerçekçi kılan, imzacı devletlere Sözleşme'de açıklanmış olan hak ve özgürlükleri sağlama ve koruma konusunda hukukî zorunluluk yüklenmiş olmasıdır⁴⁰.

Toplantı özgürlüğü, Sözleşme'nin 11. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenmiştir. Fıkraya göre, "Herkes barışçı amaçlarla toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkaları ile birlikte sendikalar kurmak ve bunlara katılmak haklarına sahiptir." Bu hakkın sınırları ise, hemen ikinci fıkrada gösterilmiştir. Buna göre, "Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak ulusal güvenlik, kamu güvenliği, barış ve düzenin sağlanması ve suç işlemenin önlenmesi, sağlığın ve ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı güçler ve güvenlik güçleriyle devletin idarî mekanizmasında görevli olanlar hakkında yasal sınırlamalar konmasına engel değildir."

Sözleşme'nin 11. maddesinin gösteri yürüyüşleri içerip içermediği konusunda bir açıklık olmamakla birlikte, Divan kararlarında toplanma özgürlüğüne, gösteri yürüyüşlerini de kapsayacak şekilde yer verildiği görülmektedir.

Gerek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gerekse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan haklarının artık sadece her ülkenin bir iç sorunu olmaktan çıkıp, uluslar arası boyutlara ulaştığını dünyaya ilan etmektedir.

2.1.4. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1789 yılında, 1787 tarihli Anayasa'ya yapılan ek, "Kongre'nin, halkın saldırsız toplanabilmek hakkını kaldıran kanun yapamayacağı" prensibini koymuştu. 1791 yılında Kongre'den geçen "Bill of Rights"ın 3. maddesi de, ABD vatandaşlarının saldırsız toplanabilme hakkına sahip olduklarını açıklamaktaydı. Bundan sonra Federe Devletler, mevcut kanunlarını bu prensibe uygun şekilde değiştirmişlerdi.

---

⁴⁰ Münci Kapani, age., s.70.

18 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe giren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ise, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden geniş ölçüde etkilenmiştir. Sözleşme'nin 15. maddesinde, herkesin barışçıl ve silahsız toplanma hakkı olduğu ifade edilmiştir. Ancak, bu hakkın kanuna uygun olarak ve demokratik bir toplumda milli güvenlik, kamu güvenliği veya kamu düzeni için zorunlu olan durumlarda ya da kamu sağlığı, ahlâkı ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için sınırlandırılabilirdiği belirtilmiştir.

2.1.5. Kopenhag Belgesi ve Paris Şartı

1 Ağustos 1975 tarihli Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı⁴¹ Nihai Belgesi (Helsinki Nihai Senedi), insan hakları üzerine önemli hükümler içeren, bir uluslar arası antlaşma olmamakla beraber imzalayan devletler arasında, siyasi ve moral etkili iradeler uyuşumu sağlayan bir senettir. AGİK sürecinde, toplanma özgürlüğüne ilk kez 1990 tarihli Kopenhag Belgesi'nde yer verilmiştir. Bu Belge'nin 9/2. paragrafına göre, herkes barışçıl toplantı ve gösteri hakkına sahip olup, bu hakkın kullanılmasına getirilebilecek bütün sınırlamaların kanunla gösterilmesi ve ortaklaşa kabul edilen uluslar arası normlarla bağdaşması gerekmektedir⁴².

AGİK'in kurumsallaşması yolundaki en önemli aşama ise, 19-21 Kasım 1990'da Paris'te gerçekleştirilen zirve konferansında imzalanan, yeni bir yapılanma sağlayan ve yeni kurumlara yer veren "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı" ile sağlanmıştır⁴³.

2.1.6. Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslar arası Sözleşme

23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme, bir yandan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan klasik hak ve temel özgürlüklere yeni haklar eklemekte, bir yandan da bazılarını kapsam dışına çıkarmaktadır⁴⁴. Halkların self-determinasyon (halkların kendi kaderlerini belirlemesi) hakkı ile kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanma hakkı, Sözleşme ile eklenen yeni

⁴¹ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) resmi adı, 01.01.1995 tarihinden itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olmuştur.

⁴² Gökçen Alpkaya, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, Kavram Yayınları, İstanbul 1996, s. 79.

⁴³ Savaş Taşkent, **İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları**, Basisen Yayınları, İstanbul 1995, s. 338.

⁴⁴ RG. 21.07.2003/25175.

haklar arasında yer alırken; kişilerin başka ülkelerde serbestçe dolaşabilme ve yerleşme hakkı ile sığınma hakkına ise Sözleşme’de yer verilmemiştir.

Sözleşme’nin Evrensel Beyanname’den en önemli farkı, zayıf da olsa bir denetleme mekanizmasına sahip olmasıdır. Sözleşme’de yer alan hakların uygulanmasını, taraf devletlerin bunlara uymasını gözetlemek ve izlemek için İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur.

Sözleşme’nin 21. maddesinde toplantı hakkı ve sınırlanması bulunmaktadır. Buna göre, “Herkes barışçı toplantı hakkı tanınmıştır. Anılan maddeye göre, bu hakkın kullanılması, ancak demokratik bir toplumda milli güvenliği, kamu emniyetini, kamu düzenini veya genel sağlık ve ahlâkı veya başkasının hak ve özgürlüklerini korumak için zorunlu olan nedenlerle ve yasa ile öngörülmüş olma kaydıyla kısıtlanabilir.”

2.1.7. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise, Sözleşme’yi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır⁴⁵. Sözleşme ile çocuğun birey olarak var olduğu, haklarının bulunduğu ve çocuğun yararları ilkesinin temel ilke olarak değerlendirilmesi gerekliliği kabul edilmiştir.

Sözleşme’nin çocukların toplama özgürlüğü ile ilgili güvence alanını belirleyen 15. maddesine göre, “Taraf devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler. Bu hakların kullanılması, ancak yasa ile zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlâkın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlanamaz.” Madde ile çocukların toplanma özgürlüğüne ilişkin kesin bir çerçeve çizilmiştir.

---

⁴⁵ RG. 27.01.1995/22184.

2.2. Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi

Osmanlı devletinde hukuk düzeni İslâm’a dayanmaktaydı. İslâm’da ise bugünkü anlamda insan haklarına yer verilmemişti. Çünkü İslâm’da insan hakları, fertlere özgürlük tanımaktan çok onları tehlikelere karşı korumak ve güvenliğe ulaştırmak amacına yönelmişti. İslâm’da toplanma hakkını engelleyici bir düzenlememe olmamasına hatta yöneticileri eleştirme hakkı halifelerin uygulamalarıyla kabul edilmiş olmasına karşın bugünkü anlamda toplanma özgürlüğünün kullanımı ancak 1876 Kanun-i Esasi ile mümkün olmuştur⁴⁶.

2.2.1. Kanun-İ Esasi’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Tarihimizde ilk yazılı Anayasa olan 1876 Anayasası bu yönüyle bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Yasada Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde kabul edilmiş olan kişi hak ve özgürlüklerinden çoğuna verilmiş fakat toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin bir güvenceye yer verilmemiştir⁴⁷. Gerçekte bu hak Kanun-i Esasi’nin ilk metninde yer alsaydı dahi, çok fazla bir anlam ifade etmeyecekti. Çünkü Kanun-i Esasi kişi ve özgürlüklerinin kanunla sınırlandırılmasını öngörmesine karşın, kanunların çıkarılmasında yasama organının tasarruflarını denetleyici bir mekanizma getirmemiştir. Dolayısıyla yasama organı hak ve özgürlükleri çoğunluğun kararı ile dilediğince sınırlama yetkisine sahiptir. Yani getirilecek sınırlamalarla hak ve özgürlüklerin ihlâli mümkündür.

Her ne kadar Anayasa’nın başlangıcındaki fermanında Padişah, Anayasa için “özgürlük içinde söyleşilip tartışılan düşünce ve oyların ürünü” ifadesini kullanmış olsa da 1876 Anayasası yürütmenin, yani Padişahın egemenliğini mevzu hukuka aktaran anayasal belge olarak nitelendirilebilir. Çünkü özgürlükleri önemli ölçüde ilgilendiren, onların kağıt üzerinde kalacağını dolaylı olarak gösteren 113. maddeye göre Padişah devletin güvenini ihlâl edenleri memleketten sürme yetkisine sahiptir. Ayrıca 7. maddeye göre padişahın istediği zaman Heyet-i Mebusan’ı feshetme

---

⁴⁶ Ömer Anayurt, age., s. 101.

⁴⁷ Hıfzı V. Velidedeoğlu, **Toplumsal Yaşam ve Hukuk**, Hil Yayınları, İstanbul 1983, s. 109.

yetkisi vardır. Kanunların teklif ve kabulünde de son söz Padişah'ındır⁴⁸.

Yukarıda özetle açıklamaya çalıştığımız, 1876 Kanun-i Esasi'sinde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının tamamen Padişah'ın takdir ve isteklerine bırakılması durumu Anayasa'da 1909 yılında yapılan değişikliklerle yürütmeye karşı güvenceye alınmıştır. Demokratikleşme yönünde bazı temel hak ve özgürlükler Anayasa'da yer almıştır.

Anayasa'ya eklenen 120. madde ile "Osmanlılar"ın toplanma hakkı güvence altına alınmıştır. Madde Osmanlı'ların toplanma hakkını, "Kanun-u Mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlı'lar hakkı içtima maliktir" şeklindeki ifadesiyle kanuna bağlı olarak kullanma şartına bağlamıştır. Sözü edilen "Kanun-u Mahsus" İçtimaat-ı Umumiye Kanunu (Genel Toplantılar Kanunu) adı ile 09.06.1909 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. İçtimaat-ı Umumiye Kanunu 1881 tarihli Fransız Kanunu esas alınarak hazırlanmış olduğundan, oldukça özgürlükçü düzenlemeler getirmiştir⁵⁷.

Kanunun 1. maddesine göre "Osmanlılar gayri müsella olmak üzere umumi içtimalar aktinde hürdür. Mevadı atiyede münderiç ahkâma riayet edilmek şartıyla istihsaline hacet yoktur"⁴⁹ denilerek izin alınmasına gerek olmadığı açıkça düzenlenmiştir. Ancak mahallin en büyük mülkî âmirine verilecek bir beyannameyle toplantı gün, yer, saat ve amacının gösterilmesi zorunluluğu, yani bildirim esası benimsenmiştir. Kanunda ayrıca bu hakkın kullanılmasına ilişkin tedbirlere de yer verilmiştir. Örneğin Kanunun 7. maddesinde genel yollar üzerinde ve güneşin batışından doğuşuna kadar geçen süre içinde toplanma yasaklanmıştır⁵⁰.

Kanunda bunların dışında yer alan tedbirler ise; toplantıdan en az 48 saat önce iki kişi tarafından imzalı ve toplantının günü, saati ve yerini gösteren bir beyannamenin mahallin en büyük amirine verilmesi, toplantıda hükümet tarafından bir memurun bulundurulması, toplantının genel yollar üzerinde veya devlet reisi sarayı ile toplu buldukları sırada Ayan ve Mebusan Meclisleri binalarının 3 km

---

⁴⁸ Ömer Anayurt, age., s. 102.

⁴⁹ Şener Güngör, "Toplantı ve Gösteri Yasasının Eski ve Yeni Düzenlemelerinde Suç ve Ceza Kavramlarının Karşılaştırılması I", Cilt: 13, Sayı: 1-2, **Yargıtay Dergisi**, Ocak-Nisan 1987, s. 61.

⁵⁰ Ömer Anayurt, age., s. 104.

içinde açık mahallerde yapılmaması şeklinde sıralamak mümkündür. Bunun dışında Kanun toplantının yürütülmesinin üç kişilik idare heyeti kurulmasını da şart koşmaktadır.

Mehaz kanununda kanunsuz toplanmalarla ilgili hükümlere yer verilmediğinden İçtimai Umumiye Kanun'u bu konuda eksik kalmıştır. Bu eksiklik 3.3.1328 (3.3.1912) tarihli Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat ile giderilmeye çalışılmış; halkın geçtiği yollar üzerinde velveyle toplanılması ve silahlı veya halkın huzurunu bozacak şekilde silahsız toplanmalar yasaklanmıştır⁵¹.

12 maddeden oluşan Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat, toplantı ve gösteri yürüyüşleri için yeni sınırlamalar getirmiş, toplantı ve yürüyüşlerin dağıtılması konularını ve yasaklara aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyenler hakkında uygulanacak ceza hükümlerini düzenlemiştir⁵². Aynı tarihte İçtimat-ı Umumiye Kanunu Müzeyyel Kanunu Muvakkat ile getirilen tek maddelik düzenlemede hükümete geniş yetki tanınmış, bir nevi izin sistemine geçilmiştir.

2.2.2. 1921 Anayasası'nda (Teşkilat-İ Esasiye Kanunu'nda) Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Teşkilât-i Esasiye Kanunu 24 maddeden oluşmakta ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin hiçbir düzenleme içermemektedir. Bunun nedeni Meclisin öncelikli hedefinin bu dönemde Kurtuluş Savaşını kazanmak olması ve bunun için ihtiyaç duyulan hukukî durumlara cevap verecek tarzda bir anayasa hazırlamak istemesidir.

Yürürlükte olduğu 20 Ocak 1921 - 23 Nisan 1924 tarihleri arasında düzenleme yapmadığı alanlara ilişkin olarak Kanun-i Esasî hükümleri yürürlüklerini devam ettirdiklerinden ve bu tarihler arasında toplantı ve gösteri yürüyüşü haklarına ilişkin yeni herhangi bir düzenleme yapılmadığından 1876 Kanun-i Esasî'sinde 1909 değişikliği ile getirilen düzenlemelerin bu dönem için de geçerli olduğunu kabul

---

⁵¹ Ömer Anayurt, (1998), s. 104.

⁵² Şener Güngör, agm., s. 61.

etmek gerekecektir⁵³.

2.2.3. 1924 Anayasası'nda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Anayasa temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları bildirisinden büyük ölçüde etkilenmiştir⁵⁴. Anayasanın 68. maddesi bu etkilenmeyi kanıtlar niteliktedir. Buna göre; “Her Türk hür doğar, hür yaşar. Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan özgürlüğün herkes için sınırı, başkalarının özgürlüğü sınırıdır. Bu sınırı ancak kanun çizer.”⁵⁵ 1789 Fransız Bildirisi'nin 4. maddesine göre; “Özgürlük bir başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilme gücüdür; bundan ötürü her insanın doğal haklarının kullanılmasının sınırı, toplumun diğer üyelerine aynı haktan faydalanmayı sağlayan sınırdır; bu sınırlar ancak yasayla belirlenebilir.” Bunun sonucu olarak hak ve özgürlükleri ayrıntılı olarak düzenlememiş, bunların içeriği ve kullanımını belirlenmesini yasalara bırakmıştır. Ayrıca Anayasanın gerçek üstünlüğünü sağlayacak denetim mekanizmasını da kuramamış olduğundan bu dönemde getirilen düzenlemeler güvencesiz kalmıştır⁵⁶.

1924 Anayasası madde 70: “Şahsî masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sâyü amel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket, hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır”. Anayasada özgürlüklerin toplantı özgürlüğünde olduğu gibi kısa ve bu durumda güvencesiz kalmasını nedeni, ulusal egemenlik anlayışı çerçevesinde ulus iradesiyle meclis iradesinin kaynaştırılmış olmasıdır. Bu anlayışa göre hakları koruyacak en önemli güvence egemenliğin sadece meclis tarafından kullanılmasıdır, iktidarı sınırlama ihtiyacı iktidarın ulusta olmadığı dönemler için geçerlidir ve iktidarı sınırlamak ulus iradesini de sınırlamak anlamına gelir⁵⁷. Özgürlüklerin hep yürütme organına karşı korunması gerekliliği kabul edilmiş, yasama organından özgürlüklere herhangi bir tehdidin yönelebileceği

---

⁵³ Ömer Anayurt, age., s. 106.

⁵⁴ Ömer Anayurt, “1924 Anayasa'sında Temel Hak ve Özgürlükler”, *GÜHF Dergisi*, Cilt: VII, Haziran-Aralık 2003, s. 161.

⁵⁵ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 177.

⁵⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 1995, s. 11.

⁵⁷ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979, s. 44.

düşünülmemiştir. Fakat gerek tek partili dönemde gerekse çok partili dönemde özgürlükler anayasaya aykırı kanunlarla pek çok kez ihlâl edilmiştir.

Anayasada toplanma özgürlüğüne yer verilmesine karşın çok partili hayata geçilen döneme kadar bu özgürlüğe ilişkin yeni kanun çıkarılmamıştır. Anayasa'nın - 1946 yılına kadar- tek partili bir rejimde uygulandığı dönemde toplanma özgürlüğü ile ilgili olarak İçtimat-ı Umumiye Kanunu yürürlüğünü korumuştur. Bu kanun yürürlükte olmakla birlikte -tüm hak ve özgürlükler gibi- toplanma özgürlüğü de bu dönemde dar bir uygulama alanı bulabilmiştir.

Demokrasiye ilk adım olarak görülen 1946 seçimlerinden sonra hak ve özgürlüklerde görülen gelişme toplanma özgürlüğüne de yansımıştır. 10.06.1946 tarihinde çıkarılan bir kanunla İçtimatı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanunu Muvakkat kaldırılmış, böylelikle İçtimatı Umumiye Kanunu'nun özgürlükçü yapısına geri dönmüştür⁵⁸.

Bu ortam özellikle dönemin tek muhalefet partisi Demokrat Parti'nin işine yaramıştır. Ne var ki bu özgürlükçü ortamda ülke çapında geniş örgütlenme sağlayan Demokrat Parti (DP) 1950 seçimlerinden iktidar olarak çıktıktan sonra -ilk yıllarında özgürlüklerle ilgili gelişmeler kaydedilse de- aynı ortamı kendisi için sakıncalı görmüş meclis üstünlüğü ilkesini aşırı biçimde kullanmış, sert önlemler alma yoluna gitmiştir⁵⁹.

29.07.1953 tarihinde kabul edilen 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Özgürlüğü Korunması Hakkında Kanun ile toplantı özgürlüğüne de sınırlamalar getirilmiştir⁶⁰. Kanunun 4. maddesinde “muayyen maksatlı açık ve kapalı yer toplantılarında her ne suretle olursa olsun kavlen ve fiilen hakaret ve tecavüzde bulunulması veya toplantının huzur ve sükununun ihlâl edilmesi hallerinde failer hakkında cezai kovuşturma cihetine gidilecektir” hükmüne yer verilmiştir. Madde içerisinde yoruma açık, esnek ifadelerin kullanılması kanunun adının aksine toplantı

---

⁵⁸ Ömer Anayurt, (1998), s. 108.

⁵⁹ Özellikle 1957 seçimlerinden sonra şiddet önlemlerini arttırmış, muhalefeti susturma adına muhalefetin ve bir kısım basının faaliyetleri hakkında soruşturma yapmak üzere “Meclis Tahkikat Komisyonu” kuran kanunu kabul etmiştir.

⁶⁰ Ömer Anayurt, (1998), s. 109.

özgürlüğünü korumaya değil, tehlikeye sokmaya elverişli bir kanun olduğunu göstermektedir. Daha sonra aynı iktidar döneminde 27.06.1956 tarihinde 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun kabul edilmiştir.

6761 sayılı kanunun 2. maddesine göre; siyasî partilerin ya da siyasî propaganda amacıyla gerçek ve tüzel kişilerin yapacağı toplanmalar, seçim propagandası dönemlerinde ve Milletvekilleri Seçim Kanunu'ndaki esaslara uygun olmak koşulu ile yapılabilecektir. Bu durumda hiçbir siyasî parti veya siyasî propaganda yapmak isteyebilecek gerçek veya tüzel kişi seçim propagandası devresi dışında siyasî amaçlı toplantı yapamayacaktır. Bu ise, o dönem için, demokrasinin, düşünceyi açıklama ve ifade özgürlüklerinin tamamen ortadan kalkmış olmaları anlamına gelmektedir.

6761 sayılı kanunun 3. maddesi “izin sistemi”ni getirmiştir. Buna göre toplantı yapılabilmesi için mahallin en büyük mülkî âmirinden izin almak gerekmektedir. Maddenin mülkî âmirin “toplantıya veya gösteri yürüyüşüne müsaade edilip edilmediğini bildirmekle mükellef” olması ifadesinden mülkî âmirin izni verip vermeme tamamen serbest olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü âmirin red sebeplerini bildirme yükümlülüğü veya belli bir süre içerisinde cevap verme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Örneğin Kanun uyarınca 48 saat önceden verilen toplantı yapılacağına ilişkin bildirim, en büyük mülkî âmir tarafından toplantının yapılmasından 15 dakika önce izin verilmesi bu özgürlüğün kullanıldığı anlamına gelmeyecektir⁶¹.

Bu dönemde de açık-kapalı yer toplantıları, toplantıların süreleri bakımından önem kazanmaktadır. Çünkü 7. maddeye göre açık yer toplantıları güneşin doğuşundan güneşin batışına kadar olan sürede yapılabilecekken; kapalı yer toplantıları sabah saat 8'den akşam saat 24.00'a kadar yapılabilecektir. 11. maddede Kanuna tabi olmayan toplantılar;

- Mahalli örf ve adetlere göre yapılacak, merasim, eğlence, düğün, balo gibi toplantılar

---

⁶¹ Şener Güngör ve A. Mümin Kavalalı, **Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri**, Yetkin Yayınevi, Ankara 1990, s. 28.

- Okullar veya resmi teşekküller tarafından tertip edilecek toplantı ve ilmi konferanslar

- Pazar veya panayır gibi yerlerde ticarî ve iktisâdi ve sair maksatlarla vaki halk toplulukları şeklinde sayılmıştır.

Ancak bu gibi toplantılarda da kişilerin toplantının konusu ve amacı dışında bizzat veya teknik yardımlarla topluluğa konuşma yapmaları veya eylemde bulunmaları yasaklanmıştır. Yasağa aykırılık hallerinde uygulanacak cezaî müeyyideler Kanunun 4. maddesinde belirtilmiştir.

12. maddede kanuna aykırı toplanmalar toplantı özgürlüğünü son derecede sınırlayan bir şekilde düzenlenmiştir: “her ne suretle olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya sebebiyet verilmesi veya hazırlanması yahut bu hususta zabıtaca alınan tedbirlere riayet olunmaması” kanuna aykırı toplantı olarak kabul edilmiştir. Yine hüküm içerisinde son derece muğlâk “her ne suretle olursa olsun”, “maksadı mahsus” gibi belirsiz ifadelerin kullanılmış olması özgürlükler açısından son derece tehlikelidir⁶².

Kanunun 13. maddesinde kanuna aykırı toplantıların dağıtılması düzenlenmiştir. Buna göre Hükümet Komiseri veya mahallin en büyük mülki amirinin tayin edeceği memur, topluluğun dağılması için bir ihtarda bulunacak, topluluk dağılmazsa mevcut imkân ve araçlardan yararlanılarak topluluk dağıtılmaya çalışılacak, yine de dağılmazsa hedef gözetilmeksizin silah kullanmak suretiyle topluluğun dağıtılması sağlanacaktır.

Tüm bu düzenlemeler 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Özgürlüğü Korunması Hakkında Kanunun getirmiş olduğu sınırlandırmaları daha da genişletmiş ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını kullanılamaz hale getirmiştir. En önemlisi tamamen keyfi kararlara bırakılmış olan, Osmanlı döneminde dahi görülmeyen, izin sistemini getirmiş olmasıdır. İzin sistemi o dönemde pek çok keyfi uygulamaya sebep vermiştir.

---

⁶² Şener Güngör ve A. Mümin Kavalalı, age.,s. 29.

Antidemokratik olan tüm bu düzenlemelerin Anayasaya aykırı olduğu keyfi ve takdiri idarî kararlara kanunsal zemin yarattığı açıktır. Ancak 1924 Anayasasında kanunların anayasaya uygunluğunun sağlanmasında bir denetim mekanizmasının getirilmemiş olması yasamanın (çoğunluğun) hâkimiyetine olanak sağlamıştır. Antidemokratik düzenlemelerin asıl nedeni DP'nin muhalefeti etkisiz bırakarak iktidarını sağlamlaştırmak istemesidir.

2.2.4. 1961 Anayasası'nda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Meclis çoğunluğunun yukarıda açıklamaya çalıştığımız baskıcı tutumu ve karşıt görüşleri özgürlükleri kısıtlayarak önlemeye çalışması 27 Mayıs 1960'da Ordunun yönetime el koymasıyla sonuçlanmıştır.

Bu Anayasada özgürlükler 1924 Anayasası döneminde yaşananlar göz önünde tutularak sağlam temellere oturtulmak istenmiştir. Temel hak ve özgürlükler konusunda -1924 Anayasasının aksine- sadece adlarının sayılmasıyla yetinilmemiş, ayrıntılı düzenlemeler getirilmiş, Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını sınırlandıran hükümlere de yer verilmiştir. Böylelikle 1924 Anayasasının kısıllığını boşluk sayıp bundan yararlanan anlayışa bu Anayasada izin verilmemiştir. Temel hak ve özgürlüklerin öncelik sıralamasında en önde olduğunun göstergesi olarak 1924 Anayasasının sonlarında yer alan temel hak ve ödevler 1961Anayasasında “Genel Esaslar”dan hemen sonra düzenlenmiştir.

Çoğunlukçu demokrasi anlayışının görüldüğü 1924 Anayasasından sonra 1961 Anayasası getirdiği düzenlemelerle çoğulcu demokrasiye geçişi başlatmıştır. Anayasanın üstünlüğü, anayasaya uygunluğun yargısal denetimi esası benimsenmek suretiyle gerçek anlamıyla sağlanmıştır. 1924 Anayasasının tam tersine 1961 Anayasası özgürlükleri korumada son derecede güçlü olmuştur. Özgürlüklerin var olabilmesi için uygun ortamı yaratmış, buna yönelik olarak sendikalar, siyasal partiler, meslek odaları gibi topluluklar ve üniversiteler gibi özerk kuruluşlara dokunulmazlıklar yaratmıştır. Ayrıca iktidarı sınırlayabilmek ve böylelikle temel hak ve özgürlükleri koruyabilmek için güçler ayrılığı ilkesini benimseyerek iktidarı bölmek ve dengelendirmek amacım gütmüştür. Yasaların Anayasaya uygunluğu

sağlamada Anayasa Mahkemesi'nin kurulmuş olması da bu amacın bir parçasıdır⁶³.

---

⁶³ Şener Güngör ve A. Mümin Kavalalı, *age.*, s. 32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASINA GÖRE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının, her toplantı ve yürüyüş için geçerli bir hak olmadığı, tanımlanmasının ve tanımların yetersizliği karşısında unsurlarının ortaya konulması zorunluluğunun; hakka konu özgürlüğün kişiler, yer ve süre yönünden sınırlandırılmasının hem toplumsal hayatın gereği olduğu açıktır. Her ne kadar bu haktan “herkes” yararlanabilir şeklinde Anayasal metinlerde güvenceler ortaya konulmuş olsa da, hakkın süjesinin herkes olamayacağı; anayasalarda güvence altına alınmasının nedeninin düşünce açıklamasının en etkin araçlarından biri olduğu, gerçekte, özgürlüğün bir organizasyon gerektirmese de Türk hukukunda organizasyonun bir şart olarak bu haktan yararlanmak isteyenlerin karşısına çıkmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramlarının Türk Anayasal tarihine Batıdaki gelişme ile birlikte yansıdığı yukarıda ifade edilmişti.

3.1. 1982 Anayasası’nda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

12 Eylül 1980 darbesini izleyen süreçte, bireyi değil, devleti; özgürlük ve demokrasinin korunması ya da güçlendirilmesini değil, devletin otoritesini artırmasını esas alan 1982 Anayasası hazırlanarak 07.11.1982 tarihinde halkoylaması ile kabul edildi⁶⁴.

Önemli dönüşümlerin yaşandığı olağanüstü dönemlerde gerçekleştirilen anayasalarda toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü konusunda en ayrıntılı düzenlemeyi yapan ve en çok sınırlama ve yasaklamayı öngören anayasa, 1982 Anayasası’dır⁶⁵. 1982 Anayasası’nın 34. maddesinde, toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında oldukça yasakçı bir rejim öngörmekteydi⁶⁶. Toplantı ve

⁶⁴ RG. 09.11.1982/17863 (Mükerrer).

⁶⁵ Müslüm Şahin, **Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993, s. 57.

⁶⁶ Necmi Yüzbaşıoğlu, “*Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasa ve Yasalarda Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme*”, **MÜHFD**, Sayı: 1, Yıl: 2003, s.122.

gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, Anayasa’da ayrıntılı tek madde ile düzenlenmiş; toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi muğlâk ifadelere bağlanırken, dernek, vakıf, sendika ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı açık bir biçimde sınırlandırılmıştı. Söz konusu madde, çoğulcu anlayışı reddeden sınırlayıcı bir yaklaşımın tipik sonucudur. Darbe sonrasındaki senelerde, önce sıkıyönetim, ardından da uzun bir sürece yayılan ve birçok ili kapsayan olağanüstü hal uygulamaları, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kağıt üzerinde kalmasına neden olmuştur. Söz konusu süreç, tüm toplumda “80 sonrası” adı ile anılır; 12 Eylül darbesi referansı ile anlamlandırılır olmuştur. O günden bugüne kadar geçen zaman diliminde, yoğun siyasal ve ideolojik baskılarla geçmiş; toplum apolitikleştirilirken bir yandan da toplum üzerinde korku rüzgârları estirilmiştir.

Anayasa’nın 34. maddesinde gösterilen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile ilgili uygulanacak şekiller, şartlar, usuller, yasaklar, cezaların düzenlenmesi amacıyla hazırlanan 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 06.10.1983 tarihinde kabul edildi⁶⁷. Söz konusu Kanun ile 171 sayılı Kanun da yürürlükten kaldırıldı.

Kanun’da, Anayasa’nın 34. maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerine getirilen sınırlamalar başta olmak üzere birçok kısıtlama yer almış; ceza miktarları olarak da 171 sayılı Kanun’da yapılan değişiklikler sonrasındaki artırılmış miktarlar esas alınmıştır. Kanun incelendiğinde, toplantı ve gösteri yürüyüşleri konusunda idareye olağan dönem için olağanüstü döneme has yetkilerin verildiği görülmektedir. Bu da, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kısıtlanması anlamına gelmektedir. Uygulamada ise, bu durum katlanarak artmaktadır. Kolluluğun şiddet kullanmayı gerektiren hallerde müdahale etmemesi, şiddet kullanmayı haklı gösterebilecek hiçbir nedenin olmadığı hallerde ise orantısız bir şekilde güç kullanması sıkça karşılaşılan bir durum haline gelmiştir.

1982 Anayasası’nın 34. maddesinde, 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun’un 13. maddesi ile toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı yeniden

---

⁶⁷ RG. 08.10.1983/18185.

elden geçirildi⁶⁸. Değişikliklerle, idarenin şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergahı belirleme, erteleme ve yasaklama yetkileri ile birlikte dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyeceklerine ilişkin hüküm de madde metninden çıkarıldı⁶⁹. Yeni düzenleme ile Anayasa, AİHS'nin 11. maddesi ile uyumlu hale getirildi⁷⁰. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının önündeki sınırlardan bazıları kaldırılırken yerine başkaları konuldu.

2911 sayılı Kanun da, Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun adı altındaki kanunlarla dört kez değişikliğe uğradı. 30.07.1998 tarih ve 4378 sayılı Kanun'un 1. maddesi ile, "yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilerek veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesair unsurlarla örtterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma" da toplantı veya yürüyüşü kanuna aykırı hale getirmek için yeterli sayıldı⁷¹. 26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanun'un (2. Uyum Paketi) 6. maddesi ile, düzenleme kurulu üyesi olma yaşı yirmi birden on sekize indirilmiş, haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılabilmesi izne bağlı kimseler ile yasama dokunulmazlığı bulunanlara da bu hak verilmiş; toplantıyı yasaklama ve erteleme yetkisinin uygulanma kriterlerinde ekleme ve çıkarmalar yapıldı⁷². Kanun'un 7. maddesi ile de, Anayasa değişikliğine uyum amacıyla, dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyeceklerine ilişkin 21. madde mülga edildi. 03.08.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun'un (6. Uyum Paketi) 5. maddesi ile⁷³, yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemelerinin istisnaları kaldırılarak; düzenlenen toplantı ve

---

⁶⁸ RG. 17.10.2001/24556 (Mükerrer).

⁶⁹ Değişiklikten sonra 1982 Anayasası'nın 34. maddesi şu şekilde olmuştur: "Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir."

⁷⁰ Necmi Yüzbaşıoğlu, agm., s. 125.

⁷¹ RG. 02.08.1998/23421.

⁷² RG. 09.04.2002/24721.

⁷³ RG. 09.08.2002/24841.

gösteri yürüyüşlerinde görev almaları konusunda izin sisteminden bildirim sistemine geçildi⁷⁴. Toplantı öncesinde bildirim verilmesi gereken süreç yetmiş iki saatten kırk sekiz saate indirildi. Son olarak, 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı Kanun'un (7. Uyum Paketi) 22. maddesi ile toplantı veya yürüyüşleri erteleme süreleri, üç aydan bir aya indirilirken, valilerin yasaklama yetkisi, suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlikenin mevcut olması haliyle sınırlandırıldı⁷⁵. İyileştirmeler olumlu olmakla birlikte yeterli değildir; çünkü Anayasa'da yapılan değişiklikler Kanun'un bütününe yansıtılmamıştır⁷⁶.

3.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Sınırlandırılması

1982 Anayasası madde 34/1'e göre "Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir".

Maddede belirtilen "silahsız ve saldırsız" olma istisnası dışında "herkes" tek başına veya topluluk halinde, önceden izin almaksızın bu hakkı kullanabilir.

Yabancıların "herkes" kapsamında sayılmadığını da hemen belirtmek gerekir. Buradaki "herkes" ifadesi ile kanun koyucunun sadece Türk tabiiyetinde olanları kastettiğini, yabancılar için toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kanunla İçişleri Bakanlığının iznine tabi kılınmasından anlamaktayız⁷⁷.

Kişî unsuru bölümünde ayrıntılı olarak açıkladığımız üzere düzenleme kurulunu oluşturanlar için herkes kavramını gerçek kişiler bakımından, on sekiz yaşını doldurmuş, medenî hakları kullanmaya ehil herkes olarak değerlendirmek, katılanlar bakımından ise bir sınırlama getirilemeyeceğini kabul etmek gereklidir.

Silahlı kuvvetler, kolluk güçleri ve devletin yönetim aygıtında görevli olanlar

⁷⁴ Hamdi Yaver Aktan, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Özgürlüğü ile İlgili Değişiklikler ve AİHM ve Yargıtay Uygulaması", **Türkiye Barolar Birliği İHAUM Sempozyumu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 526.

⁷⁵ RG. 07.08.2003/25192.

⁷⁶ Necmi Yüzbaşıoğlu, agm., s. 125.

⁷⁷ Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhoğlu, age., s. 192.

içinde devlet gücünü arkalarında bulundurmaları sebebiyle sınırlandırmalar getirilebileceğini; nitekim silahlı kuvvetler mensuplarının her türlü siyasal gösteriye, toplantıya karışmalarının ve bu amaçla nutuk ve beyanat vermelerinin ve yazı yazmaları yasaklandığını, devlet memurlarının hiçbir şekilde siyasî ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamayacaklarını ve bu eylemlere katılamayacaklarını göz önüne aldığımızda herkes kavramının biraz daha daraldığını kabul etmemiz gerekecektir. Son olarak Çocuk Derneklerinin tüzel kişiliği bulunmasına karşın toplantı ve gösteri yürüyüşü organize edemeyeceklerini de belirtmek gerekir.

Yine Anayasaya göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının her hangi bir izne tabi olmadığını da belirtmek gerekir. İleride 2911 sayılı Kanunun 10. maddesi incelenirken de görüleceği üzere, bu hakkın kullanımında bildirim usulü kabul edilmiştir. Oysa Kanunun, hakkın kullanımında yer, zaman, usul ve şekil bakımından içerdiği birçok hükmüne bir de idarî mercilerin olumsuz yönde kullandıkları takdir yetkileri eklendiğinde izinsizlik ilkesi anlamsız kalmaktadır⁷⁸.

3.2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Sınırlandırılmasının Nedenleri

Herkesin her istediğini yapabildiği yani sınırsız özgürlüğün olduğu varsayılan bir toplumun sürekliliğini devam ettirebilmesi imkânsızdır. Mutlak özgürlük toplum ve devlet hayatı içerisinde yer alamaz. Devletin ve toplumun sürekliliğinin sağlanabilmesi bu sebeple zorunludur⁷⁹. Özgürlüklerin sınırlandırılmasının temel sebebi toplum düzenini kurmak, korumak ve sürekliliğini sağlamak geniş anlamıyla kamu düzenini sağlamaktır. Ancak bunun sonucu olarak kamu düzeninin sağlanması ile kişi özgürlüklerinin birbirleriyle çatışan kavramlar olarak değerlendirilmemelidir. Düzen ve özgürlük birbirini tamamlar niteliktedir.

Demokratik hayatının iki temel unsuru olan kamu düzeni ile kişi özgürlükleri arasında denge kurulurken herhangi birisine verilecek ağırlığı ikincisinin zararına olacağı, örneğin kamu düzenine ağırlık verildiğinde özgürlüklerin bundan zarar

---

⁷⁸ Necmi Yüzbaşıoğlu, agm., s. 128.

⁷⁹ Münci Kapani, age., s. 228.

göreceği, otoriterizme yakınlaşılacağı kuşkusuzdur. Aksi durum da toplumu anarşiye yaklaştıracaktır⁸⁰. Denge açısından bu hassasiyetin varlığı bu iki kavramın zıt kavramlar olduğu şeklinde değerlendirilmemelidir. Çünkü özgürlüğün kurulabilmesi her şeyden önce düzeni sağlanmış bir toplumun varlığını gerekli kılar. Düzensiz ve kargaşa içerisindeki bir toplumda özgürlüğün varlığından söz edilemez. Düzenin olmadığı yerde özgürlüğün kullanılması mümkün değildir. Hak ve özgürlüklerin kullanılması, demokratik toplumlarda, bireysel çıkar ve toplumsal menfaatin dengelenmesi söz konusu olduğundan sınırsız ve şartsız değildir⁸¹. Özgürlüğün tüm toplumca kullanılabilmesi de ancak onun sınırlandırılması ile mümkündür. Hiçbir sınırı olmayan özgürlükten sadece güçlü olan yararlanabilecektir. Sonuç olarak kamu düzeninin özgürlüğün varlığı için asgarî bir şart ve vazgeçilmez bir unsur olduğu söylenebilir. Aynı şekilde özgürlüklerin yok sayıldığı bir toplumun da devamlılığını sağlayabilmesi mümkün değildir. Bunun yanı sıra sınırları belirlenmeyen özgürlükler kişiler için bir anlam ifade etmemektedir. Kişi, herkesiz hak ve özgürlüklerinin nereye kadar uzanıp, nerede bittiğini, kullanılma yollarını açıkça bilmeden kendi özgürlük alanını öngöremeyecektir⁸².

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının sınırlandırılması, askıya alınabilmesi veya kısmen durdurulabilmesi ancak; kamu düzeni, kamu güvenliği, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, suçun önlenmesi, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması, başkasının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi birtakım şartlara bağlı olmak kaydıyla uluslar arası belgelerde ve anayasalarda öngörülmüştür. Bu sebeplerle anayasalarda düzenlenip güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler yine anayasalar tarafından sınırlanmıştır.

Genel olarak kamu düzeni, bozulduğunda kamu yararını olumsuz yönde etkileyen ve bozulmasının önlenmesiyle de kamu yararı gerçekleşen bir düzendir. Kamu düzeninin öğeleri; güvenlik, dirlik ve esenlik ve toplumun genel sağlığıdır. Güvenlik bireylerin umumî veya umuma açık yerlerde saldırıya, engellemeye ve kazaya maruz kalmadan yaşamlarının sağlanmasıdır. En geniş anlamıyla devlet ve

---

⁸⁰ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara 1993, s. 198.

⁸¹ Mehmet Genç, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, No: 16, Bursa 1997, s. 36.

⁸² Münci Kapani, age., s. 229.

devlet kuruluşlarının da güvence altına alınmasıdır. Bu anlamıyla milli güvenliği de içinde barındırır. Dirlik ve esenlik yaşamın normal seyrini olumsuz yönde etkileyecek her türlü düzensizlik ve karışıklığın yokluğudur. Kamu sağlığı ise toplumun bulaşıcı ve salgın hastalıklardan uzak tutulmasını, toplumun sağlık koşulları içinde yaşamını sürdürmesini ifade eder⁸³.

Kamu düzeni yukarıda açıkladığımız unsurları ile birlikte kanunda ifadesini bulan milli güvenlik, genel sağlık kavramlarını da içermektedir. Kamu düzeninin gerek anayasada gerekse kanunda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün sınırlandırılmasında tek ölçüt olarak kullanılması yerinde bir düzenleme olurdu.

Anayasanın 34. maddesinde TGYK'nin 17, 19. maddelerinde kamu düzeni erteleme ve yasaklama sebebi olarak gösterilmekle birlikte hangi anda erteleme ve yasaklamanın devreye gireceğine dair bir düzenlemeye bu hükümlerde yer verilmemiştir.

Yukarıda incelediğimiz bu maddelerin değişiklikten önceki şekillerinde “kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkmasının kuvvetle muhtemel bulunması” ölçütüne yer verilmiştir. Buna göre erteleme veya yasaklamanın uygulanabilmesi için kamu düzeninin doğrudan ihlâline yönelik somut hareketler veya güncel bir tehlike söz konusu olmalıydı. Bugün de kamu düzeni ölçütü bu şekilde yorumlanmalıdır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 30. maddesi “Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkı veriri biçimde yorumlanamaz” hükmü ile özgürlükleri yok etme özgürlüğünün olamayacağını öngörmektedir⁸⁴. Bu hüküm daha sonra çok benzer biçimde İHAS'de 17. maddede yer almıştır

1982 Anayasa'sının 34/1. maddesinde “Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.”

---

⁸³ Ergun Özbudun, age., s. 26.

⁸⁴ Mehmet Genç, age., s. 51.

şeklinde düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, toplantının “silahsız ve saldırısız” olması ibarelerine yer vermiş, korunan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının iki temel sınırını çizmiştir: Silahsızlık ve saldırısızlık.

Silahsızlık kavramının ne olduğu ise TGYK madde 23/b'den açıkça anlaşılmaktadır. Saldırısızlık ise İHAS'ın 11. maddesinde “barış ve sükûnet içinde” olarak ifade edilmiş, fakat bu kavramlar tanımlanmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere Sözleşme organları barışçıl toplantıdan; “bir toplantının “barışçı” bir toplantı sayılabilmesi ve toplanma özgürlüğü kapsamına girebilmesi için, toplantıyı düzenleyenlerin ve toplantının amacının barışçı olması, toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelerin de barışçı nitelik taşıması gereklidir” şeklinde bahsetmektedirler. Komisyon'un yerleşik içtihadına göre, “barışçı toplanma kavramı, düzenleyici ya da katılımcıların kamusal bir karışıklığa yol açacak şiddet niyetlerinin bulunduğu bir toplantıyı kapsamaz”⁸⁵. Kuvvet kullanma veya buna ilişkin tehdit ve tahrikler, isyan ve ceza kanunlarında suç olarak nitelendirilen eylemler saldırıda ölçüt olarak kullanılmaktadır.

Silahsızlık ve saldırısızlık ibarelerinin anayasalarda ve belgelerde yer almasının temelinde ise tarihsel sebepler etkindir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının yer aldığı ilk anayasal belgelerin yürürlüğe konulduğu dönemlerde, bireyler, taleplerini ve şikâyetlerini çoğu zaman isyan ve ayaklanmalarla ortaya koymuşlar; bunun önüne geçmek için o dönem anayasal belgelere bu ibareler eklenmişlerdir. O zamandan bugüne kadar geçen dönemde ise toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını düzenleyen neredeyse tüm belgelere bu ibareler önceki metinlerin etkisiyle, yansımıştır⁸⁶. Kontrolsüz bırakıldığı zaman kamu düzenini bozma veya tehlikeye düşürme ihtimali sebebiyle neredeyse tüm anayasalar toplantı ve yürüyüşün silahsız ve saldırısız yapılmasının bu hakkın ayrılmaz bir ilkesi olduğunu vurgulamışlardır. Ancak metinlerde “silahsız ve saldırısız” kaydının bulunmaması bu hakkın silahla kullanılabileceği anlamına gelmemektedir. Çünkü temel hak ve özgürlüklerin niteliğinden kaynaklanan sınırları mevcuttur. Basın özgürlüğünün kişilerin manevî değerlerini ihlâl edecek tarzda (şeref ve haysiyetlerine

---

⁸⁵ Gökçen Alpkaya, age., s. 7.

⁸⁶ Ömer Anayurt, (1998), s. 114.

tecavüz edilerek) kullanılamaması, düşünce özgürlüğünün hakaret ve sövmeyi içermemesi gibi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı da silahlı ve saldırlı bir toplantı veya gösteri düzenleme hakkını içermemektedir⁸⁷.

1982 Anayasasının 34. maddesinin ikinci fıkrasında özel sınırlama sebeplerine yer verilmiştir: “milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlâk veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması”. Bu sebepler için kısaca “içeriği belirsiz ve yoruma açık” ifadelerini kullanabiliriz.

1982 Anayasa’sının 34/3. maddesinde ise “toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir” hükmü yer almaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller ile gerçek ve tüzelkişilerin düzenleyecekleri toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yerini, zamanını, usul ve şartlarını, düzenleme kurulunun görev ve sorumluluklarını, yetkili merciin erteleme ve yasaklama hallerini, güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkileri ile yasakları ve ceza hükümlerini düzenlemek üzere 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu 06.10.1983 tarihinde kabul edilerek, 08.10.1983 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

2911 sayılı kanun ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının kullanılması ve usulü ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Yine bu kanunla yetkili merciin yasaklama ve erteleme halleri, güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkileri ile yasaklar ve ilgili ceza hükümleri de düzenlenmiştir.

2911 sayılı Kanunda AB’ye uyum sürecinde yapılan sırasıyla 4748 sayılı (ikinci uyum yasaları), 4771 sayılı (üçüncü uyum yasaları) ve 4963 sayılı (yedinci uyum yasaları) yasaları ile birçok değişiklik yapılmıştır.

2911 Sayılı Kanunun genel gerekçesinde, “halkı aydınlatmak, etkileme ve bir

---

⁸⁷ Ergun Özbudun, age., s. 85.

kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için toplantılar ve yürüyüşler düzenlemek hakkı insanların temel hak ve özgürlükleri arasında yer almaktadır”. şeklindeki yaklaşım kanun metnine, uygulayıcıların anlayışına ve uygulamaya doğru bir biçimde yansımamaktadır. Hem kanun metninde özel sınırlandırma sebepleri olarak yer alan sınırlandırmalar ve hem de idarî mercilerin takdir yetkilerini hakkın kullanılmaması eğiliminde kullanmaları sonucunda bu hak engellenmekte ya da hakkın kullanılması esnasında ciddi zorluklar çıkarılmaktadır.

Genel bölümde son olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen 2911 sayılı kanunun kapsamında olmayan toplanmalara da değinmek gerekecektir. Aşağıda bentler halinde verilmiş toplantıların kanun kapsamında olmadığı 4. maddede belirtilmiştir. Dolayısıyla bu tür toplantıların Kanun’un aradığı şartları taşıması zorunluluğu bulunmamakta dolayısıyla herhangi bir sınırlandırılmaya tabi olmamaktadırlar. İstisna kapsamındaki toplantılar;

a) Siyasî partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticarî ortaklıkların ve diğer tüzel kişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları,

b) Kanunlara uymak, kendi kural ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar,

c) Spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar,

d) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler.

3.2.2. Düzenleme Aşamasındaki Sınırlamalar

3.2.2.1. İzin Alma Zorunluluğu

TGYK’nin 3. maddesi: “Herkes, önceden izin almaksızın, bu kanun hükümlerine göre silahsız ve saldırısız olarak kanunların suç saymadığı belirli

amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Yabancıların bu Kanun hükümlerine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Yabancıların bu Kanuna göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülkî idare amirliğine toplantıdan en az kırk sekiz saat önce yapılacak bildirimle mümkündür.” şeklindedir.

Anayasada ve kanunda belirtilen “herkes” ifadesinden bu durumda Türk vatandaşları anlaşılacaktır. Elbette Kanununun 4. maddesiyle getirilen istisnalar yabancılar için de geçerlidir. Maddenin üçüncü uyum yasası olan 4771 sayılı yasa ile değiştirilmeden önceki halinde yabancıların Türk vatandaşları tarafından düzenlenecek toplantı veya yürüyüşte topluluğa hitap etmeleri afiş, pankart, döviz, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları da İçişleri Bakanlığının iznine bağlı idi.

Yabancıların vatandaştan farklı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının izne tabi tutulması toplantının siyasal içerikli olması ihtimaline karşıdır. Getirilen bu düzenleme uluslar arası hukuka ve anayasaya aykırılık taşımamaktadır.

Bu düzenleme dışında, Olağanüstü hal Kanunu 11/m maddesi ve Sıkıyönetim Kanunu 3. madde 9. bendi uyarınca toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi izne bağlanabilir. Bu düzenlemeler de anayasaya aykırılık taşımamaktadır. Fakat özellikle bu yönetimlerde yetkili makamların yaptıkları idarî işlemlerin yargı denetimine bağlı olmaması hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktadır.

Kanuna, Anayasanın 34/1 maddesinde yer alan “silahsız ve saldırısız” olma koşulunun yanında “kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla” ibaresi eklenmekle; Anayasa 34/2 de yer alan “suç işlenmesinin önlenmesi” amacıyla sınırlama getirilebileceği hükmü Kanuna yansıtılmış olmaktadır⁸⁸.

---

⁸⁸ Gökçen Alpkaya, age., s. 7.

3.2.2.2. Bildirimde Bulunma Zorunluluğu

TGYK madde 10'a göre "Toplantı yapılabilmesi için, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının yapılmasından en az kırk sekiz saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilir. Bu bildirimde;

- a) Toplantının amacı,
- b) Toplantının yapılacağı yer, gün, başlayış ve bitiş saatleri,
- c) Düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgâhları ve varsa çalışma yerleri,
- d) Belirtilir ve bildirim yönetmelikte gösterilecek belgeler eklenir.
- e) Bu bildirim karşılığında gün ve saati gösteren alındı belgesi verilmesi zorunludur.

Bu bildirim, valilik veya kaymakamlıkça kabul edilmez veya karşılığında alındı belgesi verilmez ise keyfiyet bir tutanakla tespit edilir. Bu halde noter vasıtasıyla ihbar yapılır. İhbar saati bildirim verilme saati sayılır.

Aynı yerde, aynı gün toplantı yapmak üzere ayrı ayrı düzenleme kurullarınca bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerlidir. Diğerlerine durum hemen yazılı olarak bildirilir."

Anayasa ve Kanun bildirim sistemini kabul etmiştir. Bildirim sisteminde izin sisteminden farklı olarak önleyici değil bastırıcı bir özellik görölmektedir⁸⁹. Bildirim için kanunla öngörölmüş olan süre 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı yasa ile yapılan değişlikle, yetmiş iki saatten, kırk sekiz saate indirilmiştir. Bu değişlik, sıcak gündemler ile ilgili konularda yapılacak toplantılar bakımından faydalı olmuştur. Ancak kırk sekiz saatlik sürenin hızla değişen gündemler için oldukça uzun bir süre olduğunu vurgulamak gerekir. Bu süre kimi zaman, yapılacak toplantının amacına

---

⁸⁹ Mustafa Dural ve Tufan Oğuz, **Türk Özel Hukuku**, Cilt: II, Kişiler Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2008, s. 93.

ulaşmasını zorlaştırabilmektedir.

Bildirim mecburiyetinin yer almasının sebepleri bildirimde bulunması gereken hususlar değerlendirilerek şu şekilde sıralanabilir:

a) Kanun metninde toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen kurulun bildirimini imzalaması öngörülmekle, kanun koyucunun bildirim sisteminde güttüğü temel amacın bu temel hak ve özgürlüğün kötüye kullanımı halinde sorumluları tespit etmek istemesi olarak değerlendirilebilir. Zira bildirimde Düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgâhları ve varsa çalışma yerleri, gösterilmek zorundadır.

b) Özgürlüklerin sınırlandırılmasının temel nedeni olarak gösterilen “kamu düzeninin bozulmasını önlemek” için de bildirim sistemi gereklidir.

c) Doktrinde ileri sürülen düşüncelerde ve İHAM kararlarında bildirim koşulu, idareye de bazı yükümlülüklerini yerine getirmesi, toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı şekilde yapılabilmesini sağlaması için öngörülmüş bir mecburiyet olarak değerlendirilmektedir.

d) Bildirim ile toplantı ve gösteri yürüyüşü esnasında toplantı ve gösteri yürüyüşü yapan kişilerin güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi 4.1.1963 tarihli Kararında beyan zorunluluğunun toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü zedelediği, bu zorunluluğun “kamu düzenini korumakla görevli ve sorumlu makamların gerekli güvenlik tedbirlerini vaktinde almalarını sağlamak için” öngörüldüğünü, bunda hakkın özüne dokunan bir boyut bulunmadığını belirtmiştir⁹⁰.

Anayasa Mahkemesinin belirttiği gibi eğer bildirimde amaç kamu gücünü hazırlık yapması toplantı ve gösteri yürüyüşünü güvence altına alması ise, güvence altına alınma ihtiyacı olmayan veya olsa dahi bu, bildirim mecburiyetini yerine getirmeyenlerin katlanmaları gereken bir sonuç olarak değerlendirilmeli; toplantı veya gösteri yürüyüşü yasa dışı kabul edilmemelidir. Ancak TGYK madde 23'te

---

⁹⁰ E. 1962/208, K. 1963/1.

yasadışı saydığı toplantı ve gösteri yürüyüşleri arasında, bildirim yapılmamış toplantıları da saydığından, burada takdir yetkisi tamamı ile idareye geçmekte; idarenin takdir yetkisinin ön planda ve geniş olduğu durumlarda ise özgürlüğün varlığından bahsedilememektedir. Çünkü uygulamada kamu güvenliği ile kişilerin mal ve can güvenliğinin zedelenmediği, taleplerin de meşru olduğu toplantı, gösteri veya yürüyüşler, şekil şartı olan bildirim yerine getirilmemesi nedeniyle kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü sayılmakta bu noktada şekil özgürlüğün önüne geçmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü izinsiz yani sadece bildirimle kullanılabilir bir hak ise; bu hakkın kullanılmasında sorun ancak toplantı ya da gösteri yürüyüşü sırasında yasaların suç saydığı bir fiilin meydana gelmesi ya da bu sırada kişilerin mal, can veya kişilik haklarının ihlâl edilmesi halinde doğabilir.

Eğer kamu gücü toplantı yapılacağını daha önceden öğrenmişse bu durumda bildirim yapılmaması sorun olmamalıdır. İstihbarat yoluyla bir toplantının veya gösteri yürüyüşünün mülkî amirliklerce öğrenildiği toplantıların veya gösteri yürüyüşlerinin, sadece bildirim yapılmadığı gerekçesiyle yasa dışı toplantı veya gösteri yürüyüşü olarak değerlendirilerek dağıtılması, yukarıda bildirim koşulunun varlığının sebepleri arasında saydığımız, bildirim amacının, idarenin sorumlu kişileri tespit etmek istemesi olarak kabul edilmesi yanlış olmayacaktır.

Kanunda bildirim mecburiyetinin yerine getirilmemesinin yaptırım toplantının kanuna aykırı sayılması ve toplantıyı düzenleyenler ile bunların faaliyetlerine katılanların hapis cezası ile cezalandırılması olarak düzenlenmiştir. Sadece şekil şartının yerine getirilmemesi sebebiyle kanun dışı sayılarak ağır müeyyidelere bağlanma önceden planlanmayan ve toplu halde konulan demokratik, barışçı tepkiler için kanunun dağıtma ve hapis cezaları yerine para cezası gibi hem özgürlüğün kullanımını engellemeyecek hem de yaptırım olarak yasada yer alacak daha hafif bir cezanın öngörülmesi yerinde olacaktır⁹¹.

Valilik ve kaymakamlığa verilecek bildirim “yönetmelikle” gösterilecek belgelerin verilmesi zorunluluğu hükmü; bildirim eklenecek belgelerin bu

---

⁹¹ Naci Doğan, **İnsan Hakları Hukuku**, Altın Nokta Yayınevi, İzmir 2005, s. 149.

özgürlüğün kullanımıyla ilgili bir sınırlama olarak düşünüldüğünde, Anayasada yerini bulan, temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlandırılması gereğine aykırılık taşıdığı söylenebilir. Özellikle yönetmeliğin mevcut idare tarafından her zaman değiştirilme ihtimali ve belgelerin çoğaltılması bu temel hak ve özgürlüğün kullanımına kolaylıkla sınırlama getirilmesi sonucunu doğurur. Oysa temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlanabileceği Anayasal güvence altına alınmış olduğundan kanunun bu hükmü Anayasa'ya açık aykırılık teşkil etmektedir⁹².

Aynı yerde, aynı gün toplantı yapmak üzere ayrı ayrı düzenleme kurullarınca bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerlidir.” hükmü bildirimde güdülen amaçlardan birinin de ortaya çıkabilecek karışıklıkları önlemek olduğunu gösterir.

3.2.3. Yer Yönünden Getirilen Sınırlamalar

TGYK madde 6/2'ye göre “Şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen diğer yerlerde hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı veya yürüyüş yapılabileceği ve bu toplantı ve yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönler vali ve kaymakamlarca kararlaştırılarak alışılmış araçlarla önceden duyurulur. Bu yerler hakkında sonradan yapılacak değişiklikler duyurudan onbeş gün sonra geçerli olur. Toplantı yerlerinin tespitinde gidiş gelişi, güvenliği bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak biçimde, toplantıların genel olarak yapıldığı, elektrik tesisatı olan yerler tercih edilir.”

Yer bakımından sınırlama getirilmesinin temel sebebi kişilerin hak ve özgürlüklerinin çatışmasıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün temel amacı olan düşünceyi açıklamak, geniş kitlelere duyurmak için en elverişli yerler olan park, bahçe, yol gibi kamuya açık alanlar asıl işlevleri olan dinlenme, seyahat özgürlüğü gibi özgürlüklere de hizmet etmektedir. Bir genel yol üzerindeki gösteri yürüyüşü hakkı, o yolu kullanan kişilerin gelip geçme, seyahat haklarına müdahalede bulunmadan kullanılamaz⁹³.

Madde metninden anlaşılacağı gibi kişilerin toplanma ve gösteri yürüyüş yerlerini belirleme yetkileri yoktur. Kişilerin idare tarafından önceden belirlenen

⁹² İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 366.

⁹³ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **İnsan Hakları Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınevi, Ankara 2003, s. 23.

yerler arasında seçim yapma imkânları vardır. Kanunî bir düzenlemeyle toplantı ve gösteri yürüyüşü güzergâhlarını belirlemek günümüz sosyal ve teknik koşullarında elverişli değildir. Toplantı ve gösteri yürüyüşüne imkân tanıyacak yerlerin sınırlı olması da idareye bu konuda yetki verilmesinin temel nedenlerindedir.

İdareye tanınan bu yetkinin kullanılmasında idareyi çatışan özgürlükler arasında dengeyi sağlama sorumluluğu beklemektedir. Uygulamada görülen, toplanma ve gösteri yürüyüş yerlerinin güvenlik, trafik gerekçeleriyle şehir dışında belirlenmesi bu dengeyi toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü aleyhine bozmaktadır. Bu yerlerin tespitinde toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün amacı da göz önüne alınmak zorundadır. Amaç bölümünde de açıkladığımız üzere toplantılar ve özellikle yürüyüşler kamuoyu yaratma, fikir alışverişinde bulunma özellikle de siyasî iktidar üzerinde baskı kurmaktır. Kitlelere ulaşılamayan yerlerin toplantı ve yürüyüş mekânları olarak belirlenmesi bu hakkı zımnen kaldıran etki yaratmak anlamına gelmektedir.

Bir cadde veya bulvar ne kadar yoğun trafiğe maruz kalsa da, o cadde veya yolun bu durumu tek başına özgürlüğün kural sınırlamanın istisna olduğu bir siyasal rejim anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenle toplantı ve gösteri yürüyüşü mekânlarının belirlenmesinde, yerin toplantı veya gösteri yürüyüşünden beklenen etkiyi yaratıp yaratamayacağı da dikkate alınmalıdır.

Toplantı yerlerinin mülkî âmirlerce belirlenmesine ilişkin hükmü, kamusal forum alanı olan cadde, sokak, meydan park ve benzeri yerlerin idare tarafından kaldırılması sonucunu doğurmaktadır⁹⁴. Mülkî âmirlerin bu yetkisi özgürlüğün kullanıcılarının isteklerini fikir ve düşüncelerini açıklama, kamuoyunu aydınlatma, kamu makamlarını etkileme, iletişim kurma haklarının özüne dokunur müdahale olarak değerlendirilebilir⁹⁵.

TGYK 22. maddeye göre “Genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası

⁹⁴ Ömer Anayurt, (1998), s. 141.

⁹⁵ Sait Güran, “Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı Olarak Kamu Malları”, Sayı: 8, **Anayasa Yargısı**, Ankara 1990, s. 190.

karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez.

Genel meydanlardaki toplantılarda, halkın ve ulaşım araçlarının gelip geçmesini sağlamak üzere valilik ve kaymakamlıklarca yapılacak düzenlemelere uyulması zorunludur.”

Maddenin yazılış biçimine bakıldığında genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve TBMM’ne bir kilometre uzaklıktaki alan içinde sadece toplantı yapılamayacağı ve şehirlerarası karayollarında sadece gösteri yürüyüşü düzenlenemeyeceği anlamı çıkmaktadır. Mabetler, kamu hizmeti görülen bina ve tesisler gösteri yürüyüşüne uygun değildir. Fakat genel yollar için aynı şey söylenemez. Genel yollarda gösteri yürüyüşünün yasak olması hakkın özüne dokunur nitelikte bir sınırlamadır.

ABD Yüksek Mahkemesi karşı kaldırımında gösteri yapılmasını, Federe Devlet Kongre Binasının dış mekânlarında ırk ayrımcılığını protesto eden dövizlerle yürünmesini veya oturma eylemlerini, siyasî, dini ve kamusal içerikli duyuru, broşür ve benzeri basılı eserlerin kaldırımlarda, parklarda, meydanlarda, sokaklarda dağıtılmasını yasaklayan veya cezalandıran kararları ve kanunları Anayasa’ya aykırı bulurken, “... binasının dış sınırını çevreleyen kaldırımlar, diğer kaldırımlardan ayırt edilemeyeceği gibi, neden farklı muamele görmeleri gerektiğini anlayamıyoruz.. Geleneksel forum yeri olan bu taşınmazlar, Anayasanın düşünceleri açıklama hürriyetine ilişkin maddesi bakımından özel bir mevkie sahiptir. Bu yerlerle, kamunun düşüncelerini açıklaması için bir forum olmaktan başka bir yararlanmaya özgülenmiş bir binaya bağlantılı olmakla, asıl tarihi niteliklerini kaybetmezler. Hatta yasalarla genel forum alanı sayılmayan taşınmazlar arasına sokulmuş olsalar bile, bu kategori taşınmazların -kaldırımlar, yollar- karakterleri değiştirilemez”⁹⁶ ifadelerini kullanmıştır.

Mabetler, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde toplantı yapılması kamu hizmetlerinin görülmesini zorlaştırıp hatta olanaksız hale getirebilecektir. Ancak kanunda yer alan bunların eklentileri için her zaman aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çok büyük bir alana yayılmış eklentiler düşünüldüğünde daha esnek

---

⁹⁶ Sait Güran, agm., s. 193.

düzenlemelerin getirilmesi yerinde olacaktır.

Park ve bahçelerin tamamının yasak yerler kapsamına alınması ise yerinde bir düzenleme değildir. Park ve bahçeler çatışan özgürlükler arası dengenin kurulmasında diğer yerlere nazaran daha elverişlidir⁹⁷.

Toplantının yer ve güzergâhının idarî mercilerce belirlenmesi uygulamada hakkın etkin kullanımı önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının doğası düşünüldüğünde, bu hakkın en temel amacının işlenen konu hakkında topluma bir mesaj vermek olduğu görülecektir. Yer ve güzergâhın adeta tenhaya çekilmek suretiyle toplumdan yalıtılması, hakkın söz konusu amacı ile çelişmektedir.

3.2.4. Zaman Yönünden Getirilen Sınırlamalar

TGYK 7. maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğüne zaman yönünden sınırlamalar getirilmiştir. Bu düzenlemede de temel amaç dinlenme, huzur, sükûn gibi haklar ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı arasındaki çatışmada dengeyi sağlamaktır. Bu amaçla kanun kapalı yer, açık yer toplantı ve gösteri yürüyüşleri için de farklı düzenlemelere gitmiştir. Buna göre;

“Toplantı ve yürüyüşlere ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz. Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneşin batışından bir saat önceye, kapalı yerlerdeki toplantılar saat 23.00’e kadar sürebilir.”

3.2.5. Kişiler Yönünden Getirilen Sınırlamalar

TGYK madde 9’a göre “Bu Kanuna göre yapılacak toplantılar, fiil ehliyetine sahip ve on sekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir. Bu kurul, kendi aralarından birini başkan seçer. Diplomatik dokunulmazlıkları bulunan kişiler, düzenleme kurulu başkan veya üyesi olamazlar.

Tüzel kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, yetkili organlarının kararına bağlıdır.” 26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanunla yapılan

---

⁹⁷ Ömer Anayurt, (1998), s. 147.

değişikliklerle, düzenleme kurulu üyelerinin yaş sınırları 21'den 18'e indirilmiş ve bunun yanında fiil ehliyeti şartı korunmuştur. Eski maddedeki düzenleme kurulu üyelerinin toplantının yapılacağı yerde daimi ikamet şartı kaldırılmış olmakla⁹⁸, o yerde oturmayan kişilere de kurul üyesi olabilme hakkı tanınmıştır. Ayrıca, bu madde ile memurlara da düzenleme kurulu üyesi olma hakkı tanınmıştır.

Kişi bakımından getirilen sınırlamalardan ehliyet ve yaş koşulu yerinde bir düzenlemedir. Daha önceki düzenlemede yaş koşulu olarak 21 yaşın doldurulması aranıyordu ki bu hukukumuzda medenî hakları kullanma konusundaki tam ehliyet yaşı olan 18 yaşın doldurulması hükmü ile çelişiyordu⁹⁹.

Düzenlemede 18 yaş koşulu aranırken toplantıya katılma hakkının kullanılmasında yaş koşulu aranmayacaktır. Haklardan yararlanmada ilke olarak herhangi bir koşul aranmamaktadır. Bu medenî hukukun temel ilkelerindedir. Bu nedenle bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmada yaş koşulu aranmamalıdır.

26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmadan önce TGYK'nin 21. maddesinde dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ancak kendi konu ve amaçlarıyla ilgili toplantı ve yürüyüş yapabilecekleri hükme bağlanmıştı. Bu maddenin temel dayanağını Anayasa'nın 34/son fıkrası oluşturmaktaydı. Bu hüküm anayasanın antidemokratik hükümlerinden biriydi. Sivil toplum örgütlerinin tüm ülke veya dünya sorunlarıyla ilgilenmesinin, tartışmasının ve toplantı ve yürüyüşler düzenlemesinin kendi amacı dışında kaldığı için yasak olduğu bu düzenlemelerin kaldırılmış olması çağdaş demokrasi anlayışının gereği¹⁰⁰ olarak değerlendirilmelidir.

Maddede öngörülen yedi kişilik düzenleme kuralı da hakkın kullanımını kısıtlayıcı bir düzenlemedir. Kanun mantığında düşünüldüğünde altı kişilik bir grup ne toplantı ne de yürüyüş düzenleyebilecektir. Kişi unsuru bölümünde açıkladığımız

---

⁹⁸ Maddenin değiştirilmeden önceki metninde düzenleme kurulu üyelerinin toplantının yapılacağı yerde son 6 aydır ikamet ediyor olmaları koşulu aranmaktaydı.

⁹⁹ Durmuş Tezcan, Mustafa, R. Erdem, Oğuz Sancakdar, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2010, s. 53.

¹⁰⁰ Ömer Anayurt, (1998), s. 154.

üzere çağdaş batı demokrasilerinde bu sınır iki veya üç kişi ile sınırlandırılmakta, hakkın kullanımını daha esnek hale getirmektedir.

3.2.6. Toplantı Aşamasındaki Sınırlamalar

TGYK madde 12'ye göre “Düzenleme kurulu, toplantının sükûn ve düzenini, bildirimde yazılı amaç dışına çıkılmamasını sağlamakla yükümlü ve sorumludur. Kurul, bunun için gereken önlemleri alır ve gerektiğinde güvenlik kuvvetlerinin yardımını ister. Alınan önlemlere rağmen sükûn ve düzenin sağlanmaması halinde, kurul başkanı toplantının sona erdirilmesini hükümet komiserinden isteyebilir”.

TGYK madde 13/3'e göre ise “Hükümet komiseri; düzenleme kurulu başkanının isteği veya toplantının sürmesini imkânsız kılacak derecede genel sükûn ve düzeni bozacak ve suç teşkil edecek nitelikte sözle veya eylemle saldırlı bir biçim alması halinde toplantıyı sona erdirmeye yetkilidir”.

Bu iki madde birlikte değerlendirildiğinde yapılan toplantı veya gösteri yürüyüşünün organizasyonunda yer alan düzenleme kurulu üyelerinin sorumluluğunun hafifletilmesinin amaçlandığı ileri sürülebilir.

TGYK madde 13/2'ye göre; Hükümet komiseri, toplantı yerinde uygun göreceği bir yerde bulunur ve toplantıyı teknik ses alma cihazları, fotoğraf ve film makineleri gibi araçlarla tespit ettirebilir. Uygulamada her toplanma aktivitesi kolluk kuvvetleri tarafından filme alınmaktadır. Bu yetki, İHAS standartlarına uymamaktadır. Çünkü kolluk kuvvetleri tarafından filme alınmak, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanlarda bir korku yaratmakta ve daha sonraki benzer eylemlere katılmaktan caydırmaktadır. Üstelik bir toplantıya katılıp da filme alınanlar, daha sonra kolluk kuvvetleri tarafından gözaltına alınabilmektedir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine göre, Sözleşme öngörülen kayıtlamalar sadece toplanma ve gösteri yürüyüşü öncesinde ve sırasında değil, toplanma eylemi sonrası için de geçerlidir. Sözleşme md.11'in sunduğu koruma gösteri yürüyüşü sonrasında da kapsamaktadır. O halde, her bir somut davadaki koşullar dikkate alınmak kaydıyla, bir toplantı veya gösterinin güvenlik güçlerince filme alınması İHAS md. 11 ihlâline yol açabilecek

unsurları içermektedir¹⁰¹.

3.3. Kanuna Aykırı Toplantılar, Toplantıların Dağıtılması

Kanunun 23. maddesi kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkında hükümler içerir. Madde metni şöyledir:

a) 9 ve 10 uncu madde hükümlerine uygun biçimde bildirim verilmeden veya toplantı veya yürüyüş için belirtilen gün ve saatten önce veya sonra;

b) (Değişik: 4378 - 30.7.1998) Ateşli silahlar veya patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler ile yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilerek veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez ve sair unsurlarla örterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma ve kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşınarak veya bu nitelikte sloganlar söylenerek veya ses cihazları ile yayınlanarak,

c) 7 inci madde hükümleri gözetilmeksizin,

d) 6 ve 10 uncu maddeler gereğince belirtilen yerler dışında,

e) 20.maddedeki yöntem ve şartlara ve 22.maddedeki yasak ve önlemlere uyulmaksızın

f) 4 üncü madde ile Kanun kapsamı dışında bırakılan konularda kendi amaç, kural ve sınırları dışına çıkılarak,

g) Kanunların suç saydığı maksatlar için,

h) Bildirimde belirtilen amaç dışına çıkılarak,

---

¹⁰¹ Süleyman Dost, **Avrupa İnsan Hakları Yargısında İfade Özgürlüğü ve Türkiye**, Fakülte Kitapevi, Isparta 2008, s. 153.

i) Toplantı ve yürüyüşün 14, 15, 16, 17, ve 19 uncu maddelere dayanılarak yasaklanması veya ertelenmesi halinde tespit edilen erteleme veya yasaklama süresi sona ermeden,

j) 13 üncü maddenin 3 üncü fıkrasına göre hükümet komiserince toplantının sona erdirildiği halde,

k) 21 inci madde hükmüne aykırı olarak,

l) 3 üncü maddenin 2 nci fıkrası hükmüne uyulmadan,

Yapılan toplantılar veya gösteri yürüyüşleri kanuna aykırı sayılır.

Kanunda sıralanan kanuna aykırı ve yasak hallerin oldukça geniş ve sınırların belirsiz olması “hakkın asıl, sınırlamanın istisna olması” ilkesi ile ciddi anlamda çelişmektedir. 13 bent halinde ayrıntılı bir biçimde sıralanan sebeplerin birinin gerçekleşmesi halinde toplantı ve gösteri yürüyüşü kanuna aykırı ve yasak sayılır. Bu hallerin tespiti durumunda güvenlik güçleri 24. maddeye göre toplantı ve gösteri yürüyüşünü zor kullanarak dağıtır. Yasaya aykırı hareketlerin gerçekleşmesi durumunda mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından verilecek emir ile bir amir görevlendirilir. Âmir, topluluğa dağılmaları ihtarında bulunur. Topluluk dağılmazsa, güvenlik güçleri topluluğu zor kullanarak dağıtır. Ancak uygulamada yasada belirtilen istisnaî haller gerçekleşmeden veya izlek gerçek anlamıyla işletilmeden topluluğa oransız güç kullanılarak müdahale edildiği görülmektedir. Yargıtay kararlarında, suç unsurlarının oluşması için kolluğun dağılma ihtarını megafonla yapması, dağılma için makul bir süre tanınması ve bu suretle yapılan dağılma emir ve ihtarından sonra topluluğun dağılmaması aranmaktadır¹⁰².

3.4. Erteleme ve Yasaklama Nedenleri

1961 Anayasasında toplantı ve gösteri yürüyüşlerin ertelenmesi veya yasaklanmasına ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini erteleme yetkisi ilk defa 1973 tarihli kanun değişikliği ile getirilmiştir. Bu kanun

---

¹⁰² İbrahim Ö. Kaboğlu ve Kemal Akkurt, **İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları**, İmge Yayın, Ankara 2006, s. 182.

şekil bakımından iptal edildikten sonra kabul edilen 1976 tarihli kanun ile getirilen değişiklik ise esas bakımından anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. İptal edilen bu hükümde yerel ve mülkî amirlere ve belli durumlarda İçişleri Bakanlığına toplantı ve gösteri yürüyüşlerini 10 güne kadar erteleme yetkisi tanınmıştır.

1982 Anayasasının 34. maddesi, ilk şeklinde erteleme süresini iki ay olarak belirlemişti. Yasaklama süresinin ise üç ayı geçemeyeceğini düzenlemişti. Anayasa Mahkemesinin deşindiğimiz kararı ışığı altında bu düzenlemelerin anayasanın ruhuna aykırı olduğu açıktır. Bu düzenlemeler hakkın kullanılmasını engeller nitelikteydi. 34. maddede yapılan değişlikle bu düzenlemeler kaldırılmıştır. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi içeriği belirsiz, yoruma açık sınırlama sebepleri madde hükmüne eklenmiştir

Anayasada erteleme ve yasaklamaya ilişkin hükümler kaldırılmakla birlikte Kanunda idareye erteleme ve yasaklama yetkisi tanınmıştır. İdareye erteleme ve yasaklama yetkisinin tanınması bir nevi toplantı ve gösteri yürüyüşünü izne bağlamaktır. İdare tarafından erteleme ve yasaklamanın gerçekleştirilebiliyor olması toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyenleri bildirim aşamasında etkilemektedir. Bu hakkın özüne dokunur niteliktedir¹⁰³.

2911 sayılı TGYK ertelemeye ilişkin hükümlerin ilki düzenleme kurulunun toplantıyı geri bırakmasını düzenleyen 14. maddedir. Buna göre; “ Toplantı, toplantının yapılacağı saatten en az yirmi dört saat önce düzenleme kurulunun çoğunluğu tarafından, bildirim verildiği valilik veya kaymakamlığa yazı ile bildirilmek şartıyla kırk sekiz saati geçmemek üzere yalnız bir kez geri bırakılabilir.” Yalnız buradaki erteleme tamamen toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyecek olan kurulun kendi isteği ile gerçekleştiğinden özgürlüğü sınırlayan bir erteleme olarak düşünülemez. Kanunun bu hükmü düzenleyici niteliktedir. İdareyi vazgeçilen bir toplantı ve gösteri yürüyüşü için gereksiz bir hazırlıktan kurtarmaya yöneliktir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünden vazgeçilmesine rağmen bunun bildirilmemiş

---

¹⁰³ Hakan Karakuş, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Karşı Oylarında Türkiye”, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2001, s. 376.

olması halinde düzenleme kuruluna uygulanacak bir yaptırım söz konusu değildir¹⁰⁴.

TGYK 15. ve 16. maddelerinde toplantıların güvenliğini sağlayamama nedeniyle toplantıların ertelenmesine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre bir il sınırı içinde aynı günde birden çok toplantı yapılmak istenmesi halinde vali, emrindeki güvenlik kuvvetlerinin ve gerektiğinde yararlanabileceği diğer güçlerin bu toplantıların güvenlik içinde yapılmasını sağlamaya yeterli olmadığı kanısına varır. (madde 15)

Bir bölge valiliğine bağlı illerden; birden çok ilde aynı günde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine, toplantı güvenliğini sağlamak amacıyla ilgili valilerce, bölge valiliğinden takviye istenmesi halinde, bölge valisi bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına varırsa on günü aşmamak üzere toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bir kısmı ertelenebilir (madde 16/a). Mevcut düzenlemede on gün olan erteleme süresi 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı yasa ile değiştirilmeden önce otuz gündü.

Aynı günde birden çok bölge valiliğine bağlı illerde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine, toplantı güvenliğini sağlamak amacıyla ilgili bölge valilerince İçişleri Bakanlığında takviye istenmesi halinde, İçişleri Bakanlığı bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına, varırsa, takviye gönderilemeyen bölge valiliğine bağlı illerdeki toplantılar, otuz günü aşmamak üzere İçişleri Bakanlığınca ertelenebilir. Erteleme ancak bir kez olabilir (madde 16/b).

Güvenliğin sağlanmasının bazı durumlarda zor veya imkânsız olması nedeniyle idareye bu yetkilerin tanınması yerindedir. Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacı da göz önünde tutularak idare tarafından dengenin kurulması gerekir. Kanun koyucunun amacı bu düzenlemelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün kullanılmasını zorlaştırma olmasa da idare tarafından uygulamada bu yetkiler çoğu zaman bu yönde kullanılmaktadır.

TGYK madde 17 hükmüne göre “Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın

---

¹⁰⁴ Ömer Anayurt, (1998), s. 170.

veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir”. Bu Madde 2002 ve 2003 yıllarında iki kere değişikliğe uğramıştır¹⁰⁵. Eski düzenlemeye bakıldığında demokrasiye doğru bir adım daha atıldığı söylenebilir.

Maddede geçen milli güvenlik, genel sağlığın, genel ahlâkın korunması gibi ibareler soyut ve kötüye kullanılmaya elverişli kavramlardır. Anayasa Mahkemesi 1974-1976 yılları arasında vermiş olduğu kararlarda bu tür kavramların somutlaştırılmadan Anayasalardan olduğu gibi kanunlara geçirilmesini Anayasa’nın amacına aykırı bulmaktaydı. 12 Eylül sonrası Anayasa Mahkemesinin de kararlarında Anayasadaki ölçüt normlarla yetindiği görülmekte, sınırlama nedenlerinin yargısal denetiminde kanunda somutlaştırılmış olması şartını aramadığı kararlarına yansımıştır¹⁰⁶.

4748 sayılı Kanun ile değişik md.17’de geçen “yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir” ibaresi, 4963 sayılı Kanun ile değiştirildikten sonra, “bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir” şekline dönüştürülmüştür. Son değişiklik, toplantının ertelenme süresini “iki aydan”, “bir aya” indirmiş; yasaklama tasarrufunu da “açık ve yakın tehlike” ölçütüne bağlamıştır. Bununla birlikte, anılan “açık ve yakın tehlike” ölçütünün, İdare tarafından isabetsiz yahut kötüye kullanılabilmesi olasılığı her zaman mevcuttur. Benzer sınırlama ölçütleri İHAS madde 11/2’de de vardır. Bu durumda ulusal yargı yerlerinin bu sınırlama ölçütlerini İHAM’ın anladığı ve uyguladığı şekilde uygulanması bir zorunluluktur.

Bölge valisi, Vali veya kaymakamlarca “ertelenen veya yasaklanan” veya İçişleri Bakanlığı tarafından ertelenen toplantılara ilişkin gerekçeli “erteleme veya yasaklama” kararı toplantının başlama saatinden en az yirmi dört saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına veya bulunmadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir. Vali veya kaymakamlarca yasaklanan veya ertelenen toplantılar hakkında

---

¹⁰⁵ Mithat Sancar ve Ümit Eylem, “Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları”, **Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)**, İstanbul 2007, s. 29.

¹⁰⁶ Erdener Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, Alfa Basım, İstanbul 1999, s. 147.

bölge valiliğine ve İçişleri Bakanlığına, bölge valilerince yasaklanan veya ertelenen toplantılar için de İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.

17. maddede belirtilen durumlarda; toplantının en az yirmidört saat önce tebliğ şartı aranmaksızın bölge valiliği, valilik veya kaymakamlıklarca “ertelenebileceği veya yasaklanabileceği” haller yönetmelikte gösterilir.

Md.18’in 1. fıkrasında iki kez geçen “yasaklanan veya ertelenen” ibareleri, 4963 sayılı Kanun ile değiştirildikten sonra, “ertelenen veya yasaklanan”; ve aynı fıkra da geçen “yasaklama veya erteleme” ibaresi ise, aynı değişiklik ile “erteleme veya yasaklama” şeklini almıştır. Ayrıca, md.18’in 2. fıkrasındaki “yasaklanabileceği veya ertelenebileceği” ibaresi de, aynı Kanunun aynı hükmüyle yapılan değişiklik sonrasında “ertelenebileceği veya yasaklanabileceği” şekline dönüştürülmüştür. Bu madde de yapılan tüm değişiklikler, “yasaklama ve erteleme” sözcüklerinin sıra düzenini değiştirmekten ibarettir. Kamusal makamların, birey hak ve özgürlükleri üzerinde etki doğuran yetkilerini kullanırken, kural olarak, daha az sınırlayıcıdan hareket etmeleri bir hukuk devletinin özü olduğuna göre, yukarıda anılan sözcükler nasıl sıralanırsa sıralansın, yetkili kamusal makamın önce “erteleme”, bu yeterli olmadığına ise “yasaklama” önlemine başvurması zorunludur. Yani md.18’deki değişiklikler, öze ilişkin olmaktan çok, sanal bir iyileştirme niteliğindedir.

4748 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucu, önceki metinde yer alan “Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması (...)” ibareleri, değişiklikle metinden çıkarılmıştır. Ayrıca, önceki metinde yer alan “yasaklama” yetkisi, “erteleme” yetkisine dönüştürülmüştür. Ancak 4748 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, önceki metinde yer almayan, “suç işlenmesinin önlenmesi” ve “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” ibareleri metne eklenmiştir. Metne ilâve edilen sınırlandırma ölçütleri İHAS md.11/2’de de vardır.

Bölge valisi bu yetkisini kullanırken dayanacağı sınırlama ölçütleri, md.17’de, bir toplantının ertelenmesi veya yasaklanması yetkisini hukuka uygun kılan ölçütlerle hemen hemen aynıdır. Fakat söz konusu yetkilerin içeriği arasında

büyük bir orantısızlık vardır. Bölge valisinin aynı koşullar altında iki farklı yetkisi doğmaktadır. Yani, bir toplantıyı erteleme veya yasaklama yetkisini hukuka uygun kılan ölçüt ile bir il veya ilçedeki bütün toplantıları erteleme yetkisini hukuka uygun kılan ölçütlerin aynı olması ölçülülük ilkesine aykırıdır.

Maddenin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle il valilerine tanınan toplantıyı yasaklama süresi “üç aydan” “bir aya” indirilmiştir. Önceki metinde yer almayan “ve suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde” ibaresi, metne eklenmiştir.

Maddede Bölge Valisinin “yasaklama” yetkisi “erteleme” yetkisine dönüşmüşken il Valisine tanınan yetki, “yasaklama”dır. Halbuki, il Valisinin “yasaklama” yetkisi, fıkranın 1. cümlesinin değiştirilmeden önceki metnine uygun mahiyettedir. O halde, md.19 hükmü özelinde, mevcut düzenlemeye göre il Valisi, Bölge Valisinin sahip olmadığı “yasaklama” yetkisine sahiptir. Bu durumda Bölge Valisinin yetki alanındaki bir ilde, Bölge Valisinin sadece “erteleyebileceği” bir toplantıyı, toplantının yapılacağı İl’in Valisi “yasaklayabilecektir”. Böylelikle madde de yapılan iyileştirme anlamsız hale gelmektedir.

Bugünkü düzenlemelerde yasaklama sebebinin daraltılmış olması, erteleme süresinin kısaltılması iyileştirici olmuştur. Ancak yine de idareye içeriği belirsiz kavramlara dayanarak bir özgürlüğü kullanılamaz duruma getirme yetkisi tanınmıştır¹⁰⁷.

Anayasa’da hakkın kullanımına yönelik kısıtlama sebeplerine değinmiştik. Söz konusu sınırlama sebepleri, idarî amirlerin toplantıyı yasaklamalarını ya da iki veya üç ay sonraya ertelemelerine geniş imkân verir niteliktedir. Son değişikliklerle uygulamaya konulan milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sınırlarının, önceki düzenlemeden daha iyi olduğunu söylemek oldukça güçtür. İdarî mercilere tanınan erteleme ve yasaklama yetkileri karşısında kanunda benimsendiği söylenen “bildirim” usulünün nerede kaldığı da meçhuldür. Ve ne yazık ki, yeni

---

¹⁰⁷ Fikret İlkiz, “Medya ve Yargı İlişkileri”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu**, TBB, Ankara 2004, s. 510.

düzenlemenin hakkın kullanımı bakımından öncekinden daha elverişsiz oluşu, yasa koyucuların yasa yapma tekniğindeki tecrübesizlikleriyle de ilgisi yoktur. Buradan bakıldığında yasa koyucunun uyum yasaları ve değişiklikler konusundaki gerçek yaklaşımının hakların kullanımında ferahlık sağlama değil, “günü kurtarmak” yönünde olduğu görülmektedir.

Toplanma özgürlüğünün kullanılması, İHAS madde. 11 uyarınca, ulusal güvenlik, kamu düzeni ve suç işlenmesini önleme, sağlık ya da ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gerekçeleriyle sınırlandırılabilir.

Bu konuda son olarak Madde 23 hakkında bilgi vermek gerekecektir. Madde 23:

Vali veya kaymakam;

a) Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla,

b) Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş ilanı halinde,

c) Düzenlenen toplantıya ait yasaklama ve erteleme kararının düzenleme kurulu başkanlığına tebliği imkânı bulunmaması halinde,

d) Düzenleme Kurulu, başkan ve üyelerinin tamamının veya başkan dahil en az yedisinin toplantı yerinde hazır bulunmadıklarının tespiti veya toplantı yerine gelmeyeceklerinin kesin olarak anlaşılması durumunda,

Gerektiğinde, alındı belgesi verilmiş olsa dahi, toplantı başlama saatinden geriye doğru 24 saatlik zaman içerisinde, tebligat şartı aranmaksızın, toplantı veya gösteri yürüyüşlerini yasaklamaya veya iki ayı geçmemek üzere ertelemeye yetkilidir.

Ne var ki, Kanun md.17 hükmü, 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı Kanunla yeniden değiştirildi ve bir ayı geçmemek üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde yasaklayabilir” hükmü getirildi. Bu yeni düzenleme karşısında, 2002 değişikliği ile Yönetmelik md.23, süre unsuru

bakımından, Kanuna aykırıdır. Yönetmelikte de süre, iki ay yerine bir ay olmalıdır. Ayrıca, yasaklama unsuru da uyumsuzdur. Çünkü Kanun md.17'deki açık ve yakın tehlike unsuru, Yönetmelik md.23'de yer almamaktadır. O halde, 2002 değişikliği ile Yönetmelik md.23 hükmü, sadece burada belirtilen hususlarla sınırlı olarak ele alındığında, Kanun md.17 ve 18'in 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı Kanunla değişik yeni düzenlemesine uygun düşmemektedir.

2002 değişikliği ile Yönetmelik (md.23) hükmü, yukarıda belirtilen hususların ötesinde de, 4748 ve 4963 sayılı Kanunlarla değişik (md.17 ve 18) ile tam uyumlu değildir ve daha fazla kayıtlayıcıdır. Çünkü 2002 değişikliği ile Yönetmelik (md.23)'ün (b), (c) ve (d) bendleri hükümlerinin, Kanun (md.17)'de karşılığı bulunmamaktadır. Örnek olsun, Yönetmelik (md.23/d)'deki, "Düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin tamamının veya başkan dahil en az yedisinin toplantı yerinde hazır bulunmadıklarının tespiti veya toplantı yerine gelmeyeceklerinin kesin olarak anlaşılması durumunda" ibaresi, Kanun md.17 ve 18'de belirtilmiş değildir. Halbuki, Yönetmelik md.23 hükmü, münhasıran, Kanun md.18/II göndermesiyle Kanun md.17 hükümleriyle çerçeveli olmak durumundadır. Mevcut düzenleme bunu da ihlâl etmektedir. Keza, Yönetmelik (md.23/c)'de, "Düzenlenen toplantıya ait yasaklama veya erteleme kararının düzenleme kurulu başkanlığına tebliği imkânının bulunmaması halinde" ibaresi, Kanun md.18'in 1. fıkrasındaki "karar... düzenleme kurulu başkanına veya bulunmadığı takdirde üyelere birine tebliğ edilir" hükmüyle uyumlu değildir.

Sonuç olarak, yürürlükteki son haliyle Yönetmelik md.23 hükmü, genel olarak, iki temel noktadan sorunlu gözükmektedir. Birincisi, Yönetmelik md.23, Kanun md.17 ve 18'de 4748 ve 4963 sayılı Kanunlarla yapılan değişiklikler ışığında uyumsuzdur. İkincisi, Yönetmelik (md.23) hükmü, bağlantılı bulunduğu Kanun (md.18) ve dolayısıyla (md.17) hükümlerinin kapsamı dışında kalan alanlarda da "kayıtlayıcı" unsurlar içermektedir¹⁰⁸.

---

¹⁰⁸ M. Fatih Dikici, **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009, s. 128.

3.4.1. Olağanüstü Dönemlerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Sınırları

Temel haklar, insan haklarının mevzuat ya da yargı kararıyla tanınıp güvenceye alınmasıyla somut özellikleri belirginleşen insan haklarıdır. İnsan hakları insanın sırf insan olmasından kaynaklanan, bu nedenle devletten önce de var olan haklardır. Devlet dediğimiz soyut organın bu hakları güvenceye almasıyla “temel hak” niteliği kazanırlar.

Temel hak ve özgürlükler anayasada belirtilen sebeplerle olağan dönemlerde sınırlandırıldığı gibi olağanüstü dönemlerde özgürlüklerin kullanılması durdurulabilmektedir. 1982 Anayasası'nın 15. maddesine göre savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde milletler arası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabileceği ve bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencele aykırı tedbirlerin alınabilecektir. Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamayacağı; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı suçlanamayacağı; suç ve cezalar geçmişe yürütülemeyeceği; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimsenin suçlu sayılmayacağı maddenin ikinci fıkrasında düzenlenmiştir.

Bu maddenin hazırlanmasında İHAS'ın 15. maddesinden esinlenilmiştir. Sözleşmede, sözleşmeye taraf devletlere savaş ve olağanüstü hal gibi özel durumlarda, sözleşmede öngörülen temel hak ve özgürlükleri kısıtlama ve belirli sürelerle askıya alma yetkisi tanınmıştır¹⁰⁹.

15. maddede temel hak ve özgürlüklerin kısmen veya tamamen durdurulması konusunda iki önemli kural getirmiştir. İlk olarak alınan tedbirler milletler arası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlâl etmeyecektir. Olağanüstü hal döneminde, imzalanıp onaylanmış uluslar arası sözleşmelerden doğan yükümlülükler de dikkate

---

¹⁰⁹ Abdurrahman Eren, **Özgürlüklerin Sınırlanmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekliliği**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 52.

alınmalıdır. Bu kural toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili hükümleri de koruyucu nitelikte olabilecektir. İkinci kural olağanüstü dönemlerde temel hak ve özgürlüklere yönelik durdurmanın durumun gerektirdiği ölçüde yapılması gerekliliğidir. Getirilecek sınırlandırılmalarda ölçülülük ilkesinin gereklilik koşulunun varlığı aranmalı, elverişli ve oranlı olmasına özen gösterilmelidir. Bu kuraldan da yararlanacak olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü olağanüstü durum bu özgürlüğün durdurulmasını gerektirmedikçe durdurulamayacaktır.

Olağanüstü yönetim usulleri altında toplantı ve gösteri yürüyüşleri yapma özgürlükleri daha da kısıtlıdır. Örneğin, Sıkıyönetim Kanunu 3/g hükmüne göre, her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklamak, izne bağlamak, yapılacak açık ve kapalı yerleri tayin ve tahsis etmek, yapılmakta olan her türlü toplantıyı kontrol altında tutmak veya izlemek yetkilerini sıkıyönetim komutanına aittir. 25.10.1983 tarih ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu 11/m hükmünde, kapalı ve açık yerlerde yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, ertelemek, izne bağlamak veya toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yer ve zamanı tayin etmek, izne bağlanan her türlü toplantıyı izletmek, gözetim altında tutmak veya gerektiğinde dağıtmak yetkisini sıkıyönetim komutanına tanımıştır. Bu yetkilerin aşırılığı ve bu yetkilerin kullanılmasındaki ölçütlerin netlikten uzak oluşuna dikkati çekmek gereklidir¹¹⁰.

3.5. Sınırlamanın Sınırları

Sınırsız özgürlük anarşi sonucunu doğurur. Buna karşın iktidarın sınırlandırılmadığı yerde de özgürlükten söz edilemez. Siyasal iktidara karşı özgürlüklerin korunması için özgürlüklere anayasada yer vermek, ancak yasa ile kısıtlanabileceğini kabul etmek, yasaların anayasa uygunluğunun yargısal denetiminin sağlamak gibi çeşitli hukuksal önlemler alınmaktadır.

İnsan hakları belgeleriyle çağdaş anayasaların temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin getirdikleri düzenlemeler birbirleriyle büyük benzerlik taşır. 1982 Anayasası da temel hak ve özgürlükleri korumada İHAS'a benzer bir sistem yaramıştır. İHAS'de temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamaların yasayla, ilgili

---

¹¹⁰ M. Fatih Dikici, age., s. 202.

maddede belirtilen meşru amaçlara dayanarak ve demokratik toplumda gerekli olduğu ölçüde yapılabileceği düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 13. maddesinde ise, temel hak ve özgürlüklerin özlerine dokunulmaksızın, sadece anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak, kanunla Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun, demokratik toplum düzeninin ve lâik cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkelerine aykırı olmayacak şekilde sınırlandırmaların yapılabileceği belirtilir.

1982 Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin ancak anayasada belirlenen şartlarla sınırlandırılabilmesi hükme bağlanmış, böylece sınırlandırmalara da sınırlar getirilerek temel hak ve özgürlükler güvence altına alınmıştır¹¹¹.

3.5.1. Sınırlamanın Kanunîliği

Özgürlüklerin korunmasının ilk yolu onlara anayasada yer vermek ve onlara ilişkin düzenleme ve sınırlamaların kanunla yapılabileceğini kabul etmektir. Yani kısaca sınırlandırma yetkilerini halkın temsilcilerinden oluşan parlamentolara bırakmaktır¹¹². Demokratik hukuk devletlerinde yerleşmiş olan temel kural gereğince özgürlüklerin sınırlanması, yasama organı tarafından ancak kanunla yapılabilir.

1982 Anayasası'na göre temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamalar ancak kanunla yapılabilir. Kanunun anlamı ise biri şekli ve diğer maddî olmak üzere iki şekilde açıklanabilir. Şekli kanun yasama organınca, kabul edilen usullere uyularak yapılan işlemdir. Kanunun içeriği değil onu yapan organ önemlidir. Maddî kanun anlayışında ise yasayı yapan organının bir önemi bulunmamakta, kanunun içeriğine bakılıp genel, soyut, kişilik dışı özellikler taşıması aranmaktadır. Böylelikle içerik yönünden genel ve soyut nitelikte olan kanun hükmünde kararname, tüzük ve yönetmelikle de özgürlükler sınırlanabilecektir.

Anayasada yer alan kanun ifadesinden şekli anlamda kanun anlaşılmalıdır. Anayasanın gerekçesinde de yürütme organının düzenleyici işlemleriyle sınırlama yapılamayacağı belirtilmiştir. Anayasanın bu anlayışı siyasî iktidarlara karşı güven yokluğundan kaynaklanmaktadır.

¹¹¹ Ergun Özbudun, age., s. 63.

¹¹² Ömer Anayurt, (1998), s. 161.

İHAS’de sınırlamaları kanunla yapılacağına yer verilmiş ve Sunday Times-Birleşik Krallık kararında kanundan anlaşılması gerekenin maddî kanun olduğu ifade edilmiştir. Buna gerekçe olarak sözleşmeye taraf devletlerin hukuk sistemlerinin birbirinden farklı olması gösterilmiştir. Sınırlamaların ne tür işlemlerle yapılacağı her taraf devletin iç hukuk sorunudur.

3.5.2. Sebebe Bağlılık

Bu ilkeye göre sınırlamalar ancak sınırlama amacına uygun ve sınırlı sayıda belirtilen sebeplerle yapılabilir. Sınırlamanın kanunîliği ilkesinin yanında sebebe bağlılık ilkesi de getirilirse ilgili özgürlük tek bir maddede veya ilgili madde de gösterilen sebepler dışında bir sebeple sınırlandırılmayacaktır.

Sınırlama sebepleri tüm haklar için geçerli olmak üzere tek bir maddede gösterilebileceği hakların niteliğine göre her maddede ayrı ayrı ad gösterilebilir. Bu sistemlerden ilki genel sınırlama, ikincisi kademeli sınırlama sistemi olarak adlandırılır.

İHAS’de kademeli sınırlama sistemi mevcuttur. 1982 Anayasası’nda ise 2001 yılında yapılan değişikliğe kadar genel sınırlama sistemi söz konusuydu. 13. maddenin son fıkrası da bunu açıkça ifade etmekteydi: “Bu maddede yer alan genel sınırlama nedenleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.” 2001 değişikliğinden sonra genel sınırlandırma sistemi kaldırılmış kademeli sınırlandırma sistemine geçilmiştir. Bu değişiklikten sonra 13. maddenin genel sınırlandırma maddesi olma özelliği ortan kalkmıştır¹¹³. Maddenin değişik şekline göre; “temel hak ve hürriyetler yalnızca Anayasa’nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabilir.”¹¹⁴

Değişiklikten önce,

- Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması,
- Milli egemenliğin korunması

---

¹¹³ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, age., s. 312.

¹¹⁴ Abdurrahman Eren, age., s. 77.

- Cumhuriyetin korunması
- Milli güvenliğin korunması
- Kamu düzeninin korunması
- Genel ahlâkın korunması

Genel sağlığın korunması olan sınırlama sebepleri değişiklikten sonra maddelere yeni ilâveler getirilmesi suretiyle artmıştır. Maddelere eklenen sıralama sebepleri hemen hemen aynıdır:

- Milli güvenlik
- Kamu düzeni
- Suç işlenmesinin önlenmesi
- Genel sağlık ve genel ahlâkın korunması
- Başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili sınırlama sebeplerine suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlâk, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ilave edilmiştir¹¹⁵.

3.5.3. Hakın Özü-Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere

İsviçre, Federal Almanya, İspanya, Portekiz, Avusturya, İtalya gibi birçok çağdaş demokratik devletin anayasalarında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında bu hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmaması kuralı öngörülmüştür. Bu güvenceye öze dokunma yasağı da denilmektedir. Bu ilke temel hak ve özgürlükler sınırlanırken, sınırlamaların özgürlüklerin kullanılmasını son derecede zorlaştıracak veya imkânsız kılacak dereceye varmamasını ifade eder.

İHAS birçok maddesinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasının

---

¹¹⁵ Abdurrahman Eren, age., s. 82.

“demokratik toplum düzeni açısından zorunlu” olmasını şart koşar. Aynı kıstas BM Kişisel ve Siyasî Haklar Sözleşmesinde de yer almaktadır.

Türk Anayasalarından 1961 Anayasası “öze dokunma yasağını” 1982 Anayasası ise 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar olan süreçte “demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırılık” ölçütlerini benimsemiştir¹¹⁶. 1982 Anayasası ile getirilen bu kıstas Anayasayı hazırlayan komisyona göre daha belirgin, uygulaması daha kolay olan bir kıstastır. Komisyon gerekçesine bu kriterin uluslar arası sözleşme ve bildirimlerde de aynı ibarenin yer aldığını eklemektedir . Oysa doktrindeki görüş birliği bu kıstasın Anayasada yer almasının nedeninin yasa koyucuya hakkın özü kavramından daha geniş düzenleme alanı bırakması olduğu yönündedir. Zira kanun koyucu daha serbest düzenleme alanı bulabilecektir¹¹⁷. 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla yapılan değişiklikle demokratik toplum düzeninin gerekleri kıstasın yanında öze dokunma yasağı kriteri de Anayasanın 13. maddesine eklenmiştir.

Nisbi öz teorisi teorisine göre bir hakkın özü, hak için değil, her münferit olay için ayrı ayrı belirlenmelidir. Mutlak öz teorisine göre ise hakkın özü, olay ve somut durumdan bağımsız denetlenmelidir. Yani öz, asgarî içerik olarak ifade edilmelidir. Buradaki sorun ise asgarî dokunulmazlığın ne olduğu sorunudur.

Bütün temel haklar insan onuru uğruna gerekli görüldükleri için ve hepsinin temelinde yatan ortak düşünce nedeniyle insanın onurundan kaynaklanırlar ve insan onurunun bağımsız parçalarıdır¹¹⁸.

1982 Anayasası döneminde Anayasa’da açıkça yer almasa da Anayasa Mahkemesi, demokratik toplum düzeninin gerekleri kapsamında öze dokunma ile ilgili görüşlerini sürdürmüştür. 1992 tarih ve 1992/88 sayılı kararında 3005 sayılı yasaya göre yapılan suçüstü yargılamada sanığa savunmasını hazırlamak için üç günlük süre verilemesine ilişkin kuralı, savunma hakkının özünü zedeleyen, dolayısıyla demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düşen bir sınırlama kabul

---

¹¹⁶ Abdurrahman Eren, age., s. 97.

¹¹⁷ Ergun Özbudun, age., s. 82.

¹¹⁸ Zafer Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, DEUHF Yayını, İzmir 1999, s. 358.

ederek iptal etmiştir¹¹⁹.

1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinin öze dokunan sınırlamalar yorumu “bir hak ya da özgürlüğün kullanılmasını açıkça yasaklayıcı veya örtülü bir şekilde kullanılmaz hale koyucu veya ciddi surette güçleştirici ve amacına ulaşmasını önleyici veya etkisini ortadan kaldıracı” şeklinde olmuştur.

1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi 2001 yılında yapılan değişiklikten önce de demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramını kullanırken, öze dokunma yasağı ölçütünü de destek ölçü norm olarak devreye sokmuştur¹²⁰. Ancak Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası döneminde hakkın özü kavramını, “temel hak ve özgürlüklerin gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran”, “örtülü bir şekilde kullanılmaz hale koyan”, “amacına ulaşmasını önleyen”, “etkisini ortadan kaldıran” şeklinde yorumlarken; 1982 Anayasası döneminde hakkın özüne dokunan uygulamaları, “tümüyle kullanılmaz hale getiren”, belli bir özgürlüğün kullanılmasını tümüyle ortadan kaldıran” sınırlamalar olarak tanımlamıştır. 1982 Anayasası dönemi hakkın özü ölçütü yorumları 1961 anayasası dönemine oranla daha geri ve güvencesizdir.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramı her hak ve özgürlük için ayrı ayrı somutlaştırılması zor olan, hak ve özgürlüğün dışında kalan bir ölçüdür.

Demokratik toplum düzeninin gereklerinden ne anlaşılması gerektiği tartışma konusu olmuştur¹²¹. Anayasa Komisyonu’nda yer alan Feyyaz Gölcüklü’ye göre demokratik toplum kavramından Batı dünyasındaki demokratik toplum anlaşılmalıdır. 13. maddenin gerekçesi de bu görüş doğrultusunda kaleme alınmıştır. Gerekçede sınırlamalar “demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalı; genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı ile uzlaşabilir olmalıdır” ifadesi kullanılarak demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçüsünün uluslar arası çerçevede anlaşılması

---

¹¹⁹ Yılmaz Aliefendoğlu, “Türk Anayasası Açısından Temel Hakların ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırlandırılması”, **TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metni**, TBMM Başkanlığı Yay., No: 1, Ankara 2003, s. 7-8.

¹²⁰ E: 1985/8, K: 1986/27, 26.11.1986.

¹²¹ Ergun Özbudun, age., s. 83.

gerekliliği ortaya konmuştur¹²². Özellikle Anayasa’da 2001 yılında yapılan değişikliklerle amaçlanan İHAS’a uyum çerçevesinde, demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçüsünün uygulanmasında “Batı standartlarında “ortak demokratik toplum” anlayışının geçerli olduğunu söylemek gerekecektir.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütünün içeriğinin doldurulmasında Anayasalar, uluslar arası insan hakları belgeleri önemli güce sahiptir. Hakkın özü ölçütü hakkın niteliğine bağlı değişmez bir ölçü iken demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütü demokratik rejimin niteliklerine ve günün koşullarına göre değişen ve gelişen bir ölçüttür. Bu nedenle yorumlanırken bu dinamik yönü göz önünde tutulmalıdır.

Demokratik toplum düzeni ölçütü için demokratik toplumun nitelikleri önemlidir. Bir toplumun demokratik kabul edilmesinin olmazsa olmaz koşulları olan çoğulculuk, düşünce özgürlüğü, hoşgörü ve açık fikirlilik bir özgürlüğe ilişkin sınırlamanın haklı olup olmadığını değerlendirmede yol gösterici olacaktır¹²³.

3.5.4. Ölçülülük İlkesi

Ölçülülük ilkesi, özgürlüğün sınırlandırılmasında, sınırlamanın amacına ulaşmada en elverişli araçların seçilerek özgürlük - otorite dengesinin kurulmasıdır. Ölçülülük ilkesi ile öze dokunma durumu olup olmadığını tartma noktasına varmadan, getirilen sınırlamaların hukuka uygunluğu denetlenmektedir.

1961 Anayasasında ölçülülük ilkesine yer verilmemiştir. Ölçülülük ilkesi uygulamada dolaylı olarak yer almıştır. Anayasa Mahkemesi’nin bu dönemdeki kararlarında genelde öze dokunma yasağından bahsedilmiş, ölçülülük ilkesi yüzeysel olarak işlenmiştir¹²⁴.

1982 Anayasa’sının 13. maddesinin ilk şeklinde “Temel hak ve özgürlüklerle ilgili genel ve özel sınırlamalar öngöröldükleri amaç dışında kullanılamaz.” hükmüne yer verilerek ölçülülük ilkesine yaklaşılmış, Anayasa’da 3.10.2001 tarihli 4709 sayılı

¹²² Yılmaz Aliefendoğlu, age., s. 9.

¹²³ Abdurrahman Eren, age., s. 335.

¹²⁴ Yüksel Metin, **Ölçülülük İlkesi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002, s. 196.

Kanunla yapılan değişiklikle “... sınırlamalar ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.” denerek ölçülülük ilkesine açıkça yer verilmiştir. Ayrıca Anayasa’nın 15. maddesinde “savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve özgürlüklerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa’da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir...” düzenlemesine yer verilerek olağanüstü dönemlerde dahi ölçülülük ilkesinin geçerli olduğu ortaya konmuştur. Anayasanın 13. maddesinde yapılan değişiklikle ölçülülük ilkesi açıkça getirilmemiş olsaydı dahi 15. madde karşısında ölçülülük ilkesinin, olağanüstü dönemde bile korunan bir güvencenin olağan dönemde söz konusu olmaması düşünölemeyeceğinden evleviyetle varlığının kabul edilmesi gerektiği ileri sürölmüştür. Buna karşın Gözler, 2001 yılında yapılan değişiklikle ölçülülük ilkesinin anayasada yer almasından önce ilkenin anayasal temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında anayasal bir güvence olarak değerlendirilemeyeceğini, Anayasanın 15. maddesinin sadece olağanüstü hallerde uygulanabilen bir madde olması, olağan dönemlerde bu norma başvurulmasının mümkün olmaması gerekçesiyle ileri sürmüştür¹²⁵.

Özgürlüğe ilişkin bir sınırlamanın bu ilkeye uygun bir sınırlama sayılabilmesi için sınırlamada kullanılan aracın sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olması (elverişlilik), aracın sınırlama için zorunlu ya da gerekli olması (gereklilik) ve araç ile sınırlama amacı arasında dengeli bir oranın bulunması gerekir.

Anayasa Mahkemesi ölçülülük ilkesini şu şekilde tanımlamıştır: “İtiraz konusu olan kuralı, amaç ve sınırlama orantısının korunmasıyla ilgili ölçülülük temel ilkesinin alt ilkeleri olan yasal önlemin sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olup olmadığının saptamaya yönelik elverişlilik; sınırlayıcı önlemin sınırlama amacına ulaşma bakımından zorunlu olup olmadığını arayan zorunluluk-gereklilik; ayrıca amaç ve aracın ölçüsüz bir oranı kapsayıp kapsamadığını, bu yolla ölçüsüz bir yükümlülük getirip getirmediğini belirleyen oranlılık ilkeleriyle çatışan bir sınırlama sayan görüşler bu nedenle yerinde bulunmamıştır”¹²⁶.

Elverişlilik İlkesi: Elverişlilik ilkesi temel hak ve özgürlüklerin

¹²⁵ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, Bursa 2000, s. 199.

¹²⁶ K. 1998/27.

sınırlandırılmasında başvuru aracın sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olmasını ifade eder. Yani sınırlamada başvuru tedbirin ulaşılmak istenen sonuca bir katkıda bulunması gerekir¹²⁷.

Alınan önlem yardımıyla sınırlamada istenilen sonuca yaklaşıyorsa araç elverişli, buna karşılık kullanılan araç güdülen amaca ulaşmayı zorlaştırıyor veya amaca ulaşmada hiç etkili olmuyorsa, araç elverişsizdir.

Gereklilik İlkesi: Ölçülülük ilkesinin ilk adımı olan gereklilik ilkesi, temel hak veya özgürlüğün sınırlandırılmasıyla ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli aynı derecede etkili tedbirler varsa, bu tedbirlerden en yumuşağı, temel hak ve özgürlükleri en az sınırlayanı tercih etme anlamına gelmektedir¹²⁸.

Burada bir amaç- araç karşılaştırması söz konusudur. Hangi hallerde araçların amaca ulaşmada gerekli olduğu her olayda ayrı ayrı değerlendirilir. Örneğin bir ilde meydana gelen salgın hastalık için tüm ülkede yerleşim ve seyahat özgürlüğünü yasaklanması elverişli fakat gerekli değildir.

Oranlilik İlkesi: Temel hak ve özgürlüğün sınırlandırılmasıyla ulaşılmak istenen amaç ile sınırlandırmada başvuru araç ölçüsüz bir oran içinde bulunmamalıdır¹²⁹. Araç ilgili için katlanabilir olmalıdır. Bu ilke daima somut olayın özellikleri dikkate alınarak çatışan menfaatlerin kabul edilebilir bir denge içinde olup olmadığı araştırılmalıdır.

Bu ilke, bireye uygulanacak yasal tedbirin, yöneldiği bireye ölçüsüz bir yükümlülük getirmemesi, birey için beklenmedik nitelikte olmaması şeklinde de tanımlanmaktadır.

İHAS'a göre, özgürlükler için getirilen sınırlamalar, demokratik bir toplumda, ulaşılmak istenen amaca erişmek için gerekli olduğu ölçüde yapılmak zorundadır¹³⁰.

---

¹²⁷ Abdurrahman Eren, age., s. 94.

¹²⁸ Kemal Gözler, age., s. 208.

¹²⁹ Abdurrahman Eren, age., s. 96.

¹³⁰ Yüksel Metin, age., s. 81.

İHAM’da da ölçülülük denetiminde amaç ile araç dengesinin varlığı araştırılmakta, devlet tarafından başka tedbirlerin alınıp alınamayacağı, tedbirlerin niteliği, uygulama alanı ve ortaya çıkabilecek zorunlu sonuçlar ele alınıp incelenmektedir.

Toplanma hürriyeti için de bu ilke güvence oluşturacaktır. Özellikle kanunda belirtilen yasaklama ve/veya erteleme önlemlerinin alınabilmesi için kamu düzeninin bozulması veya bozulacak nitelikte gerçek bir tehlikenin varlığı gerekmektedir. Başka tedbirler alma yolu varken yasaklama ve/veya erteleme önlemlerine başvurma bu ilke gereğince mümkün olmayacaktır¹³¹.

3.5.5. Laik Cumhuriyetin Gerekleri

Uluslar arası belgelerde yer almayan bu ilke 1982 Anayasasına da tüm haklar için sınırlamanın sınırı, bu anlamda bir güvence ilkesi olarak ilk defa 2001 yılında, yapılan Anayasa değişikliği ile girmiştir. Bu ilke Anayasa’nın çeşitli maddelerinde daha önce de yer almıştır. Örneğin Anayasa’nın 69/5 fıkrasına göre, “Bir siyasal partinin tüzük ve programının 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. Dolayısıyla partinin tüzük ve programının demokratik ve lâik cumhuriyetin gereklerine aykırı olması partinin kapatılması sonucunu doğuracaktır. Ancak bir özgürlükler için bir güvence ilkesi olarak 13. maddede düzenlenmesi 2001 tarihli Anayasa değişikliği ile gerçekleşmiştir.

2001 yılında yapılan değişiklikle Anayasa’ya bu ilkenin eklenme nedeni 2001 değişikliklerinin ana gerekçesi olan İHAS’a uyumun sağlanması değildir.. Bunun nedeni ülkenin kendine özgü koşullarıdır. Türkiye’de din esasına dayalı düzeninin cumhuriyetin ortadan kaldırılmasına yönelik tehdit olarak algılanmasıdır¹³².

Anayasa mahkemesi de her ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle farklı lâiklik anlayışlarına sahip olabileceğini ileri sürmektedir. Bu görüşünü şu şekilde açıklamıştır: “Hukukî yönden ve klâsik anlamda lâiklik, dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir. Buna rağmen Hıristiyan ve İslâm

¹³¹ Ömer Anayurt, (1998), s. 119.

¹³² Yüksel Metin, age., s. 111.

dinlerinin koşulları, inanç ve gerekleri aynı olmadığından, ülkemizde ve batı ülkelerinde oluşan durumlar ve ortaya çıkan sonuçlar birbirinin aynı olmamış, aksine büyük farklılıklar göstermiştir. Dini ve din anlayışı tamamen farklı olan bir ülkenin, lâikliği, o ülke batı medeniyetine açık olsa dahi batı ülkelerdeki anlayış içinde - benimsenmesi esasen düşünülemez ve beklenemez. Bu durum, koşullar ve kurallar arasındaki farklılıkların doğal bir sonucu olarak görülmelidir. Kaldı ki, aynı dini benimseyen batı ülkelerinde dahi devletlerin lâiklik anlayışı birbiriyle aynı olmamıştır”¹³³.

Laik Cumhuriyetin gerekleri Anayasa’da tanımlanmamıştır. Ancak Anayasa’da laikliğe ilişkin bazı ilkelere yer verilmiştir. İHAS’da da düzenlenmeyen “laik Cumhuriyet”i Anayasa’da yer alan bu ilkeler çerçevesinde algılamak gerekir. Bu ilkelere göre:

- Dini duygular devlet işlerine ve politikaya karıştırılmaması,
- İbadet, dini ayin ve törenlerin serbest olması,
- Kimsenin ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dinsel inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması,
- Din ve ahlâk eğitim ve öğretiminin Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılması
- Kimsenin, Devletin sosyal, ekonomik, siyasal veya hukuksal temel düzenini din kurallarına dayandıramaması; dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edememesi, durumları lâik Cumhuriyetin korunan gerekleri olarak kabul edilmelidir.

3.5.6. Anayasanın Sözüne Ve Ruhuna Uygunluk İlkesi

Anayasa’nın 13. maddesine göre temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamalar anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı olamaz. Burada sözden kastedilen Anayasa’da yer alan madde metinleri; ruh ise Anayasa’nın bütünü ve bu bütünden

---

¹³³ Abdurrahman Eren, age., s. 124.

çıkan anlamdır.

Bu ilke temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir sınırlama yapılırken ilgili maddeler, maddelerin yer aldığı bölüm ve anayasanın bütününe göz önüne alınmasını gerektirir. Böylece anayasanın sınırlamaya konu maddesiyle diğer maddeler arasında ilişki kurulacak ve bütünden çıkacak anlama uygun yorum yapılacaktır.

Bu ilke çerçevesinde, Anayasa Mahkemesi, yapılan sınırlamaların Anayasa'nın bütününde yer alan demokratik kural ve yöntemlere uygunluğunu denetleme imkânı bulabilecektir¹³⁴.

---

¹³⁴ Abdurrahman Eren, age., s. 93.

SONUÇ

İfade özgürlüğü, bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçıl yollardan açığa vurulmasının veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması demektir. İnsanın serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına veya başkalarıyla birlikte (dernek, sendika ve toplantı vb.) çeşitli yollarla (söz, basın, resim, sinema ve tiyatro vb.) serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yaymasıdır.

O halde ifade özgürlüğünü, unsurlardan hareketle bir bütün olarak, kişilerin bilgi ve kanaatlere serbestçe ulaşarak bilgi edinmesi, edindiği bu bilgi ve kanaatleri kendi iç âleminde değerlendirerek bir kanaate ulaşması ve son olarak ulaştığı bu kanaatini herhangi bir iletişim vasıtasından yararlanarak yalnız veya toplu bir şekilde dış dünya ile paylaşması veya edindiği kanaatini paylaşmaktan kaçınabilmesi olarak tarif edebiliriz.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, genel bir tanım içerisinde, örgütlenmeden ifadeye birçok özgürlükle temas halinde bulunan, bireylerin ortak çıkarlarını korumasını, fikirlerini topluca beyan etmesini ve paylaşmasını sağlayan önemli bir özgürlüktür. Olması gereken ile olan arasında ise, büyük bir fark bulunmaktadır. Türkiye ve dünyadaki tarihsel gelişime ve bugünkü duruma bakıldığında, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün genel olarak bireylerin haklarından ziyade devlet otoritesinin ihtiyaçlarına göre şekillendiği gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Bu özgürlük, teoriden çok eyleme yönelik olduğundan dolayı da, devlet iktidarı açısından sürekli değişikliklere uğramakta, nesnelliğe göre sınırlarıyla oynanmaktadır. Bu nedenle, temel insan hakları göz önüne alındığında, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün üvey evlât muamelesi gördüğü gözlenmektedir. Kolektif bir hak olarak toplantı özgürlüğü, bireysel hakların yedeğine koşulmuş; toplantı özgürlüğü hakkının demokratik bir toplumda vazgeçilmez önemde olduğunun kabulüne karşın, bu hakkın kullanılması diğer hak ve özgürlüklere oranla daha etkili sınırlamalara bağlanmıştır.

KAYNAKLAR

Abdurrahman Eren, **Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2011

Adnan Küçük, **İfade Özgürlüğünün Unsurları**, LDT Yayınları, Ankara 2003

Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **İnsan Hakları Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınevi, Ankara 2003

Ali İşgören, **Avrupa Birliği Sürecinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005

Burhan Kuzu, “*Anayasamızda Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü*”, **Yeni Türkiye Dergisi**, İnsan Hakları Özel Sayısı, Sayı: 21, 1998

Bülent Nuri Esen, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk**, Nebioğlu Yayınevi, Ankara 1957

Bülent Tanör, **Siyasi Düşünce Özgürlüğü ve 1961 Anayasası**, Öncü Kitabevi, İstanbul 1969

Durmuş Tezcan, Mustafa, R. Erdem, Oğuz Sancakdar, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2010

Erdener Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, Alfa Basım, İstanbul 1999

Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul 1991

Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 1995

Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhoglu, **Uyum Kanunları ile Değişen Yeni Ceza Hukuku**, Cilt: 1, Beta Yayıncılık, İstanbul 2004

Feyyaz Gölcüklü ve A. Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003

Fikret İlkiz, “*Medya ve Yargı İlişkileri*”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu**, TBB, Ankara 2004

Frederick Schauer, **İfade Özgürlüğü Felsefi Bir İnceleme**, (Çev.: M. Bahattin Seçilmişoğlu), LDT Yayınları, Ankara 2002

Gökçen Alpkaya, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak*”, **AÜSBF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 2001

Gökçen Alpkaya, **AGİK Sürecinden AGİT’e İnsan Hakları**, Kavram Yayınları, İstanbul 1996

Hakan Karakuş, “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Karşı Oylarında Türkiye*”, **İstanbul Barosu Yayınları**, İstanbul 2001

Halit Çelenk, **Toplantılar ve Yürüyüşler**, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, Ankara 1977

Hamdi Yaver Aktan, “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Özgürlüğü ile İlgili Değişiklikler ve AIHM ve Yargıtay Uygulaması*”, **Türkiye Barolar Birliği İHAUM Sempozyumu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004

Hamide Zafer, **Ceza Hukukunda Terörizm**, Beta Yayıncılık, İstanbul 1999

Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, Afa Yayınları, İstanbul 1993

Hıfzı V.Velidedeoğlu, **Toplumsal Yaşam ve Hukuk**, Hil Yayınları, İstanbul 1983

İbrahim Ö. Kaboğlu ve Kemal Akkurt, **İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları**, İmge Yayın, Ankara 2006

İbrahim Özden Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, Afa Yayınları, İstanbul 1998

İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul 1993.

İlhan F. Akın, **Temel Hak ve Özgürlükler**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1968

Kapani, Munci, **Kamu Özgürlükleri**, Yedinci Baskı (Tıpkı Basım), Yetkin Yayınları, Ankara 1993

Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, Bursa 2000

M. Fatih Dikici, **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009

Mehmet Genç, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, No: 16, Bursa 1997

Mithat Sancar ve  mit Eylem, *“Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları”*, **Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)**, İstanbul 2007

Mustafa Dural ve Tufan Oğuz, **Türk  zel Hukuku**, Cilt: II, Kişiler Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2008

Mustafa Erdoğan, *“Demokratik Toplumda İfade  zg rl ğ :  zg rl k  Bir Perspektif”*, **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade  zg rl ğ **, (Ed.: Bekir Berat  zipek), LDT Yayınları, Ankara 2003

Mustafa Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara 2003

Muzaffer Sencer, **İnsan Hakları-Ana Kuruluşlar ve Belgeler**, TODAİE Yayınları, Ankara 1986

Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979

Müslüm Şahin, **Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri  zg rl ğ **, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993

Naci Doğan, **İnsan Hakları Hukuku**, Altın Nokta Yayınevi, İzmir 2005

Necmi Yüzbaşıoğlu, “*Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasa ve Yasalarda Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme*”, **MÜHFD**, Sayı: 1, Yıl: 2003

Nur Centel, Hamide Zafer, Özlem Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2005

Ömer Anayurt, “*1924 Anayasa’sında Temel Hak ve Özgürlükler*”, **GÜHF Dergisi**, Cilt: VII, Haziran-Aralık 2003

Ömer Anayurt, **Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti**, Kazancı Yayınları, İstanbul 1998

Reyhan Sunay, **Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasası’nda İfade Özgürlüğünün Muhtevası ve Sınırları**, LDT Yayınları, Ankara 2001,

Safa Reisoğlu, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2001

Sait Güran, “*Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı Olarak Kamu Malları*”, Sayı: 8, **Anayasa Yargısı**, Ankara 1990

Sami Selçuk, **Bağımsız Yargı Özgür Düşünce**, İmge Kitabevi, Ankara 2007

Sami Selçuk, **Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999

Savaş Taşkent, **İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları**, Basisen Yayınları, İstanbul 1995

Süleyman Dost, **Avrupa İnsan Hakları Yargısında İfade Özgürlüğü ve Türkiye**, Fakülte Kitapevi, Isparta 2008

Şener Güngör ve A. Mümin Kavalalı, **Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri**, Yetkin Yayınevi, Ankara 1990

Şener Güngör, “*Toplantı ve Gösteri Yasasının Eski ve Yeni Düzenlemelerinde Suç ve Ceza Kavramlarının Karşılaştırılması I*”, Cilt: 13, Sayı: 1-2, **Yargıtay Dergisi**, Ocak-Nisan 1987

Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara 1993

T. Ayhan Beydoğan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasi İfade Özgürlüğü**, LDT Yayınları, Ankara 2003

Turgut Akıntürk, **Medeni Hukuk**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2005

Yılmaz Aliefendoğlu, “Türk Anayasası Açısından Temel Hakların ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırlandırılması”, **TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metni**, TBMM Başkanlığı Yay., No: 1, Ankara 2003

Zafer Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, DEUHF Yayını, İzmir 1999

Zühtü Arslan, “*İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: Açık ve Mevcut Tehlikenin Tehlikeleri*”, **Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Özgürlüğü**, (Ed.: Bekir Berat Özipek), Ankara 2003.

